

Հավսիակոս նայող պատշգամբ կա: Թեոփիլոսը թեև ղրանց հատակները պրիկոնեսիոս մարմարով սալահատակեց, սակայն պատերը սլաճուճեց ոչ թե մարմարով, այլ ներկով: Հրդեհը սակայն ոչնչացրեց ղրանք: [Թեոփիլոսի] ավագ դուստր Թեկլան ի հիմանց [կառուցեց] Վլախեոնայի գեղեցկագույն կուբուկլիոնը: Այստեղ կառուցված է և նախավկա Թեկլաի աղոթարանը: Թեկլան, անկողնուն գամված, հենց այստեղ ավանդեց իր հոգին:

Գ Ի Ր Ք Չ Ո Ր Ր Ո Ր Կ

ՄԻՔԱՅԵԼԻ՝ ԹԵՈՓԻԼՈՍԻ ՈՐԴՈՒ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ահա այսպիսի վախճան ունեցավ Թեոփիլոսը: Թագավորությունը ժառանգեց նրա որդի Միքայելը՝ որի՝ իր մոր՝ Թեոդորայի կողմից աշխարհ գալու երրորդ տարին էր ընթանում: Պետական գործերը վարում էին Թեոփիլոսի նշանակած հոգաբարձուներ ու խնամակալներ², ներքինի Թեոկտիստոսը, որն այն ժամանակ կանիկլիոս³ էր և դրոմոսի լոգոթետ⁴, կայսրուհու եղբայր պատրիկ Վարդասը և թագուհու հորեղբայր մագիստրոս Մանուիլը⁵՝ ազգությամբ հայ: Քաղաքական վիճակը կայուն էր, պետական գործերն առայժմ լավ էին ընթանում: Որակասրգի հարց էր և սրբապատկերների պաշտամունքի վերականգնումը, նրանց վաղնջական ակնածության արժանացնելը: Մանուիլը մահիճ ընկավ դժնդակ ու ծանր հիվանդությամբ: Ստուդիոս [վանքի] վանականները նրան այցելության եկան (Մանուիլը նրանց հանդեպ մեծ վստահություն էր շთածում) և խոստանում էին միանգամայն դյուրին ու վաղվադակի ապաքինում, եթե նա լուկ կամենա երկրպագել սրբապատկերները և համողի կառավարողներին ամբողջ երկրով մեկ այդ բանն օրինականացնել: Լեոնաբնակ այլ բազում աստվածակիր հայրեր էս, որ նրան մտերմացել էին դեռ այն ժամանակ, երբ նա Արմենիականների բանակաթեմի զորավարն էր, նրան այցելեցին և նույնը խնդրեցին: Նա խոստացավ ուղղափառություն դավանել և նրանց խնդրանքը կատարել, միայն թե ապաքինվի: Ինչ, որ եղավ այդ վանականների՝ առ աստված հղած աղոթքներով ու նրանց փութեռանդությամբ: |2| Երբ [Մանուիլն] առողջացավ, վանականները լծվեցին գործի, նրանք Մանուիլին պաղատում էին հիշել աստծուն տված իր խոստումները, և նրանց հաջողվեց աստվածային Էռանդ ներարկել նրան: Նա իր մտադրությունը հայտնեց խնամակալներին,

Համոզեց նրանց պեստական գործերին բարի սկիզբ տալ, նրանց միտքը հեղաշրջեց, այնպես արեց, որ իր նման մտածեն, որից հետո մտավ Թեոդորայի մոտ՝ հարցի շուրջ խորհրդակցելու։ Թեոդորան, լինելով աստվածասեր կին, իսկական թագուհի, լսելով ուղղափառության մասին, ասաց. «Դա իմ մշտական ցանկությունն է, ես երբեք չեմ դադարել դրա շուրջ մտածել, բայց այդ հերձվածի կողմնակից՝ մեծաթիվ սենատորներն ու իշխանավորները, մինչև օրս խանգարում էին, ոչ պակաս չափով նաև եկեղեցու [այսպես ասած] պաշտպան մետրոպոլիտները, առավել ևս պատրիարքը, որն իր հորդորներով ու անվերջ խորհուրդներով էլ ավելի զարգացրեց իմ ամուսնուն՝ իր ծնողներից ժառանգած այդ հերձվածի տրամադր, այն ավելի կայուն դարձրեց, պատճառ դարձավ, որ նա [պատկերապաշտների] նկատմամբ ծանր պատիժներ կիրառի, նրանց խոշտանգումների ենթարկի, խոշտանգումներ, որոնք հենց ինքր [պատրիարքն] էր օրավուր հնարում սուրբ մարդկանց դեմ, դառնալով, այդ թշվառականը, նման արհավիրքների ուսուցիչն ու դաստիարակը»։ [Խնամակալները] հարցրեցին. «Բայց, ով տիրուհի, եթե դու այդպես ես խորհում և լավագույն մտադրություններ ունես, ի՞նչն է քեզ խանգարում, ի՞նչը թույլ չի տալիս իրականացնելու այդ համաժողովրդական ուրախությունը»։ [Թեոդորան] անշապաղ կանչել տվեց վիգլայի գրունգարին (նա Կոստանդինն էր, հետագայում դրոմոսի լոգոթետի պաշտոնը վարած Թովմայի հայրը), հալտնեց պատրիարքին, թե ամեն տեղից ժամանած բազում բարեպաշտ մարդիկ և վանականներ մեր թագավորությանը խնդրեցին ամենասուրբ պատկերների վերականգնման մասին հրաման տալ։ Եթե նա դրան համամիտ է ու համաձայն, ապա աստծո եկեղեցին թող ստանա իր վաղեմի շուքը։ Նա ասաց. «Եթե տարակուսում ես և հակառակ կարծիքի ես, հրաժարվիր պատրիարքական աթոռից ու հեռացիր քաղաքից։ Գնա, մի քիչ մնա քո պրոաստիոնում¹, մինչև որ սուրբ հայրերը քեզ հետ ժողովի նստեն։ Այնտեղ վերջնականապես հարցը քննության կենթարկվի, բանավեճ կլինի, և քեզ կհամոզեն, որ [սրբապատկերների] վերաբերյալ քո թյուր կարծիքը փոխես»։ /3/ Երբ կայսերական կարգադրությունը բերեցին նրան, նա ընկողմանած էր պատրիարքարանի թետտալոսի (դա տրիկլին է՝ այդ անունով) դարգիճի վրա։ Լսելով կարգադրությունը, նա կայծակնահար եղավ, լրաբերին բան չասաց, այլ միայն թե՝ այդ մասին լրջորեն կմտածի, և, նրան ճամփուղնելով, իսկույն մի դանակ առավ ու կտրեց իր որովայնի երակները։ Նա ուզում էր այդպես առատ արյունահոսությամբ, բայց իր կյանքին

ոչ մի վտանգ չսպառնացող նման քայլով, շատերին սահմոկել, նրանց գութը շարժել: Եկեղեցին մեկեն լցվեց աղմուկ-աղաղակով, լուրը հասավ և կայսրուհուն, թե վերջինիս հրամանով ղրունգարը պատրիարքին մորթել է: Տարածված լուրերի իսկությունը զննելու ուղարկվեց Վարդաս պատրիկը, որը շատ հեշտությամբ բացահայտեց, որ վերքերը միտումնավոր են հասցված, կեղծակերպումը ծածկել հնարավոր չէր, քանզի իրենք՝ սպասավորները, նրա գեմ վկայեցին, բացի՝ այդ մեջտեղ բերվեց հատիչ գործիքը (գա նշտար էր)⁸: Ահա դրանից հետո, նման դրդապատճառով ու հաշվով ինքնասպանություն գործելու մեջ բացահայտված այգ. թշվառականը վտարվեց, վռնդվեց եկեղեցուց և արգելափակվեց Պսիքա կոչվող իր պրոաստիոնում: Պատրիարքական աթոռին նստեց բազում շարշարանքներով ու տառապանքներով առաքինությունն անաղարտ պահպանած, բազում տարիներ բանտում անցկացրած և դրանից մազերը թափած, եկեղեցու առաջնորդությունն ու ղեկը աստծուց և կայսրուհի Թեոդորայից ստացողը: Նա եկեղեցու անհաղթ թևարկու մեծ Մեթոդիոսն էր⁹:

4. Տե՛ս, թե ինչպես այդ մարդուն սատար կանգնած և ոչ հակառակորդ եղած կինը, երկրում եղած բոլոր ուղղափառներին ի մի հավաքելով, պատվիրեց առանց քաշվելու արտահայտեն իրենց միտքը: Նա ասաց. «Ո՛վ աստծո ժառանգավորներ ու հայրեր, ես ամենայն սիրահոժարությամբ ձեզ եմ հանձնում, ընձեռում սրբազան ու ամենասուրբ պատկերների վերականգնման գործը և ակնկալում, որ դուք ցանկաք արդար կերպով շնորհահատույց լինել ինձ, տիրուհուն, այն էլ ոչ թե շնչին ու համեստ չափով, որը շնորհք անգամ չհամարվի: Դա և՛ ձեզ՝ հատուցողներիդ, և՛ ինձ՝ խնդրողիս համար անվայել ու անպատշաճ կլինի, այնպես արեք, որ ձեր արած շնորհքը լինի օգտակար ու անսպառ, աստծուն ընդունելի: [Ձեր] այդ շնորհքը աստծո կողմից քավություն, ներում և թողություն կլինի իմ ամուսնու ու կայսեր [սրբապատկերների] դեմ գործած մեղքերի համար: Հակառակ դեպքում ես այլևս ձեզ չեմ անսա, սրբապատկերների երկրպագություն ու լիերականգնում չի լինի, ոչ էլ եկեղեցու վերականգնում»: [5] Նա ասաց ու լռեց: Ուղղափառ ժողովականները և նրանց առաջնորդ Մեթոդիոսը պատասխանեցին. «Որ քո, տիրուհի՛, պահանջդ արդար է, մենք չենք ժխտում: Քանզի արդարությունը պահանջում է բարեպաշտներին ու իշխողներին արժանավայել, առատաբար փոխհատույց լինել, անհրաժեշտ շնորհքը ցուցաբերել, եթե տիրողը բռնակալ չէ, այլ ունի աստվածահաճո նպատակներ: Բայց մենք աստծո հրամանով մյուս աշխար-

հը գնացած մարդուն¹⁰ ի վիճակի չենք փրկել, այդ բանը մեր ուժերից վեր է: Աստված վստահել է մեզ երկնքի բանալիները՝ բոլոր ցանկացողների առջև բացելու նրա [դռները], սակայն նրանց, որոնք դեռևս այս աշխարհում են գտնվում, նախքան նրանց մյուս աշխարհը գնալը: Կարող ենք այդպես վարվել և մահամերձների նկատմամբ, եթե նրանց գործած մեղքերը չնշին են և քավելի: Բայց ովքեր այս աշխարհից արդեն գնացել են վատ հավատով, և որոնց դատաստանը կասկած չի հարուցում, նրանց հանցանքները զանց առնելը մեր գործը չէ: |6| Տիրուհին իրապես կամ ձեացնելով, որ իր մեջ՝ վերստին է բորբոքվել սերը դեպի իր ամուսինը (ճիշտ է, որ բորբոքվել էր, մենք համամիտ ենք դրան), երդումներով հսկաստիացնում էր այդ սրբազան ժողովականներին, թե [իր ամուսնու] վերջին շունչը փչելու պահին ինքը շատ է կոծել, ողբացել ամեն ինչ, նկարագրել նրան այն [փորձանքները], որ գալու են այդ հերձվածի համար մեր՝ այս քաղաքում ատելի դարձածների գլխին՝ աղոթքի վերացում, անեծքի շատացում, ժողովրդի ապստամբություն, որի վրա նա՝ [Թեոփիլոսը] ապաշավեց հերձվածի համար, խնդրեց իրեն [սրբապատկերներ] բերեն, որոնք նա կաթոգին համբուրեց (ես դրանք իր ձեռքը տվեցի), որից հետո իր հոգին այն տանող հրեշտակներին ավանդեց¹¹: Նրանք, լսելով Թեոփորայի պատմածը և նրա հանդեպ հարգալիցությունը (նա չափից ավելի քրիստոսասեր էր), համաձայնվեցին սրբապատկերների վերականգնման, ապա և միահամուռ ասացին, թե [Թեոփիլոսը] եթե իր այդ մեղքի հարցում իսկապես զղջացել է, նա աստծուց քավություն կստանա, որի վերաբերյալ տիրուհուն գրավոր հավաստագիր տվեցին¹²: Այդպիսի քայլով նրանք վերստին տիրացան եկեղեցուն, սրբազնագույն Մեթոդիոսին տըվեցին քահանայապետի պատիվը և, սուրբ պահոց առաջին կիրակին կայսրուհու հետ միասին մեր ամենասուրբ տիրուհու՝ աստվածածնի՝ Վլախենոնայի սուրբ տաճարում հսկելուց հետո, առավոտյան թափորով գալիս են Աստված-Բանի մեծ տաճարը¹³: Եկեղեցին վերստին ձեռք բերեց իր կարգուկանոնը. սուրբ խորհուրդը կատարվեց անաղարտ կերպով: Ուղղափառ եկեղեցին ահա այսպես բարգավաճում էր, սուրբ գրքի ասելով՝ նորոգվում ինչպես արծիվ¹⁴, իսկ երկրի բոլոր հերձվածող [հոգևորականները], կարգալույծ են արվում, այդ թվում և նրանց քահանայապետը. նա Հովհաննեսն էր, որ իր ամբարշտության համար բարեպաշտները իսկապես կոչեցին: Նա ո՛չ եկվոր էր, ո՛չ էլ օտարական, այլ բնիկ՝ այս մայրաքաղաքի ծնունդ (բայց, ինչպես ասում են.

այգում էլ է տատասկ բուսնում), այն էլ ոչ սովորական, այլ այսպես կոչված Մորոխարզամիոսների¹⁵ շատ ազնվական ընտանիքից:

7. Որպեսզի սույն պատմության մեջ նրա մասին էլ հիշած լինենք, ասենք, որ անցյալում նա Օրմիզդասի պալատի Սերգիոս և Բակքոս վկաների վանքի վանահայրն էր¹⁶, կայսերական կղերի կազմում էր և Միքայել Թվատի արտակարգ սիրելին, կամ լոկ այն բանի համար, որ Հովհաննեսն իր հերձվածին հաղորդակից էր, կամ էլ որովհետև շատ զարգացած մարդու համբավ ուներ: Բոլոր դեպքերում նա սիրված էր և նշանակվեց Թեոփիլոսի ուսուցիչ: Երբ [Թեոփիլոսը] իր ձեռքը վերցրեց կայսրության սանձերը, նախ նրան սինկելլոսի պատիվը շնորհեց, իսկ հետո դարձրեց Կոստանդնուպոլսի պատրիարք: Հովհաննեսը տաշտագուշակությամբ ու հմայությամբ ինչ-որ բաներ էր կանխագուշակել նրան: Դրանց էությունը հետևյալն էր: Անհավատ ու դաժան մի ցեղ, երեք առաջնորդների գլխավորությամբ, ասպատակել էր ու ավարառել հռոմայեցիների երկիրը: Թեոփիլոսն ու համայն հպատակ ժողովուրդը, բնական է, համակվեցին տրտմությամբ: Հովհաննեսն ասաց, թե տրտմությունը կվերանա, և ինքն արիությամբ և ուրախությամբ կլցվի, եթե հետևի լոկ իր խորհրդին: Հարցր հետևյալն է: Ձիարշավարանի խրամի¹⁷ մոտ կանգնեցված պղնձե սյուների թվում, ասում են, թե կար և երեք գլխանի մի սյուն էլ: Այդ գլուխները ինչ-որ վհկությամբ նմանություն էին հանդես բերում այդ ցեղի առաջնորդներին: Հովհաննեսը կարգադրեց այդ գլուխների թվով հսկա մուրճեր սարքել և տալ արտակարգ զորության տեր երեք մարդու: Որից հետո պետք է գիշերվա մի ժամին նրանք կանգնեին հիշյալ արձանի մոտ՝ մուրճերը բարձրացրած: Իր հրամանով նրանք բոլորը միասին պետք է մուրճերն ահռելի ուժով միաժամանակ իջեցնեն և մի հարվածով ու զարկով կտրեն այդ գլուխները: Այդ խոսքերը Թեոփիլոսին դուր եկան, նա ապշած էլ մնաց և հրամայեց գործին ընթացք տալ: Մոտակա գիշերներից մեկում մուրճերը կրող մարդիկ եկան հիշյալ վայրը: Հովհաննեսը, որը չճանաչվելու համար ծպտված էր ռամիկի հանդերձով, իր մեջ կախարդական խոսքեր ասելով, [ցեղի] առաջնորդների ղորությունը փոխադրեց արձանի մեջ, կամ, ավելի ճիշտ, արձանի մեջ եղած զորությունը կախարդությամբ խորտակեց: Նա երեքից յուրաքանչյուրին հրամայեց հզոր և ուժգին հարված իջեցնել: Երկուսը շատ ուժգին հարված իջեցնելով, կտրեցին արձանի երկու գլուխները: Երրորդի հարվածն ավելի թույլ էր և գլուխը, թեև մի փոքր ծռվեց, բայց մարմնից շանջատվեց: Սույն բանն ահա կատարվեց և [ցեղի] առաջնորդների հետ: Նը-

րանց մեջ կռիվ ծագեց, այն վերաճեց ներցեղային պատերազմի, որի ժամանակ առաջնորդներից մեկին հաջողվեց հաղթել և զլխատմամբ սպանել մյուս երկուսին: Երրորդը, թեև փրկվեց, վիրավոր էր: Ահա ոչ մի հաջողության չհասած, ընդհակառակը փորձանքի հանդիպած ալդ ցեղը փախուստի դիմեց դեպի սեփական երկիրը: Կախարդության մասին այսքան: /8/ Այս կախարդը Արշավիր անունով մի հարազատ եղբայր ուներ, որ պատահաբար Թեոփիլոսի կողմից արժանացել էր պատրիկի պատվաստիճանին: Սա սուրբ Փոկասի վանքում Եվքսինյան Պոնտոսից դուրս նավարկողի ձախ կողմում մի պրոաստիոն ուներ, որտեղ կալին Վիթխարի շենքեր, շքեղ սյունաշարքեր, բաղանիք, ինչպես և ջրամբարներ: Պատմում են, որ պատրիարքը հաճախ էր լինում այնտեղ, ուր կառուցել էր տվել ստորգետնյա մի կացարան, Տրոփոնիոսի¹⁸ [վանքում] եղածի հար և նմանը: Բացվող դարպասի հետևում մի ինչ-որ դռնակ կար, որտեղից ցանկացողը բազում աստիճաններով կարող էր իջնել այդ կացարանը: Հենց դա էլ նրա սաղայելական գործատունն էր: Եւ այնտեղ աղախիներն էր պահում, մայրապետներ, դեռևս գեղեցիկ պահպանված կանանց, որոնց հետ հարաբերվում էր: Ալդտեղ կատարվում էին լյարդագուշակություններ, տաշտագուշակություններ, մոգություններ ու մեռած մարդկանց ոգեկոչումներ, որոնց ընթացքում նա որպես գործակից ու օգնական էր օգտագործում այդ կանանց: Հաճախ պատահում էր, որ դեերի գործակցությամբ նա ճիշտ բաներ էր կանխագուշակում, այն էլ ոչ միայն Թեոփիլոսին, այլև նրա ուրիշ համախոհներին: Սակայն նրա այս պիղծ կացարանը հետագայում վաճառվեց Վասիլին, այն ժամանակվա պարակիմոմենոսին, որի եղբոր կողմից սուրբ վանքի վերածվեց, այն էլ ոչ միայն դա, այլև մնացածները ևս, ինչ որ ինքը կարևոր էր համարում: Ինչ վերաբերում է սուրբ [Փոկասի] վանքին, ապա այն ի հիմանց կառուցվեց:

9. Ահա, ինչպես ասվեց, այն ժամանակ նա և նրա ամբողջ ավագակախումբը կարգալույծ արվեց, բայց նրանք հանգիստ չէին մնում, դեռ ավելին, սրբապատկերների դեմ հիմարություններ էին թույլ տալիս: Կարգալույծ արվելուց հետո Հովհաննեսը մի վանք աքսորվեց, որի առաստաղի վրա սրբապատկեր էր նկարած: Պատկերված սուրբը աչքերը հառած, լարված նրան էր նայում: Հովհաննեսը, չկարողանալով նրա՝ վերևից իջնող հայացքին դիմանալ, կարգադրեց մի ծառայի ջրն՝ ջնջել այն, փորել աչքերը, լուկ մի պատճառաբանությամբ, թե «չեմ կարող նրա երեսին նայել»: Տիրուհին լսելով այդ մասին, [հրամայեց] Հովհաննեսին խարաղանահարության և գանահարության ենթարկել:

յ10/ Բայց դրանից հետո էլ նա հանգիստ չմնաց: Փորձեցին սուրբ Մեթոդիոսին զրպարտել՝ մենաժին երեխայի տեր կնոջ հետ հարաբերվելու մեջ (զրպարտողը Մետրոփանեսն էր, որ շատ շանցած Զմյուռնիայի Լպիսկոպոս դարձավ)¹⁹: Զրպարտողները ոսկու բավական մեծ գումարով կաշառեցին այդ կնոջ, խոստացան դարձյալ տալ, եթե նա իրենց համագործակցի, որից հետո կայսրուհուն և վերջինիս որդու խնամակալներին [Մեթոդիոսի դեմ] բազմաթիվ մեղադրանքներ ներկայացրին: Անհապաղ բազում աշխարհականներից ու հոգևորականներից բաղկացած ատյան ու դատարան գումարվեց: Ներկա էին բարեպաշտներ ու ամբարիշտներ, վանականներ, բոլոր նրանք, որոնք ի վիճակի էին լսել կամ խոսել: Նրանց մի մասը արտառոց զրպարտության պատճառով ամոթից գլխահակ էր եղել, մյուսին համակել էր անխառն ուրախությունն ու հրճվանքը: Ամբաստանողները բարձրացան ատյան, իսկ կինն էլ ներկայացավ որպես ամբաստանության ապացույց: Հենց որ կինը մեջտեղ եկավ, Մեթոդիոսն առանց քաշվելու, բոլորին լսելի ձայնով հարց տվեց նրան (կինն իրեն վաղուց ծանոթ էր, բայց ոչ հետին իմաստով). «Ինչպե՞ս ես, տիկին, ինչպե՞ս ես այս ու այն», նկատի ունենալով կնոջ ամուսնուն և մերձավորներին: Մեթոդիոսը շատ շիտակ մարդ էր: [Հակառակորդները] ավելի բարձր գոռալով՝ ուրախությունից հավում էին, ավելի խիստ մեղադրանքներ ներկայացնում, և վերջը ամեն ինչ իր բառերով ասացին: Մեթոդիոսը հենց որ հասու եղավ մեղադրանքի էության, նախանձախնդրությամբ բորբոքված, մտահոգված այն բանի համար, որ ինքը կարող է պատճառ դառնալ եկեղեցու և առ Քրիստոս հավատքի վտանգման, դատելով, որ ամաչելու տեղը չէ, ոչ էլ վախենալու ու հեզություն ցույց տալու, աթոռից վեր ելավ և զդեստը բարձրացնելով ցույց տվեց իր սեռական օրգանները, որոնք հրաշագործված լինելով, սովորական տեսք չունեին: Նա պատմեց հրաշագործության մասին, թե ինչպես ինքը շատ վաղուց գնացել էր ավագ Հոռմ, հրե դեռևս տոփանքը ծաղկուն, փթթած վիճակում էր, երբ իրեն խռովում էին մարմնական կիրքն ու ցանկությունը: Իրեն վտանգված համարելով, կիրքը հաղթահարելու անգոր, երկու ձեռքերը մեկնեց դեպի տաճարը և գերագույն առաքյալ Պետրոսից օղնություն ու աջակցություն աղերսեց: [Երկարատև] աղոթքից խոնջացած, նա ննջեց և երազում տեսավ առաքյալին: Նա ձեռքով հպել էր այդ տեղին և շիջանել կրքի կրակը, ավելացնելով հետևյալ խոսքերը. «Ո՛վ Մեթոդիոս, դու պրծար կրքերի տիրապետությունից»: Ա.ա. այդ ձևով Մեթոդիոսը համոզեց այդ բարձր լողովը, արդարության թշնամիներին խալտառակ արեց: Մանուիլ մա-

գիստորոսը նրանցից պահանջեց հետ վերցնեն իրենց ամբաստանությունները, այդ կնոջ էլ սպառնաց մահապատժի ենթարկել, եթե յիսուսովանի ողջ իսկությունը: Նա իսկույն բացահայտում է, մեջտեղ հանում ողջ խարդախությունը, ասում, թե այսքան ու այսքան ոսկով են իրեն գնել, ավելացնելով, որ ոսկին իմ արկղիկներից մեկում է պահված, ինչպես որ ինձ տրվեց՝ նրանց կնիքներով կնքված: Անհապաղ մարդ ուղարկեցին և կնոջ ցուցմունքներով ոսկին գտան արկղիկի մեջ և բերեցին: Պատրիարքը խղճաց նրանց և իշխանավորներին խնդրեց չպատժեն, չպատուհասեն, թեև արժանի էին այդ բանին: Նրանք ներման արժանացան, բայց որպես պատիժ պարտավորվեցին ամեն տարի ուղղափառության տոնին²⁰ Վլախեռնայի աստվածամոր սուրբ տաճարից ջահերով գան իմաստության սուրբ և հռչակավոր տաճարը²¹ յսելու այդ օրվա՝ իրենց ուղղված նղովքը՝ սրբապատկերների հանդեպ տաժաժ խորշանքի համար: Այդ սովորությունը գոյատևեց երկար ժամանակ, մինչև նրանց մահը: Ահա [սրբապատկերների] հերձվածը մեծ չափեր ստանալով, աստծո կողմից նման վախճանի հասավ: Վերստին պայծառացան սրբապատկերների աստվածային կերպարները, որոնք մենք պատկերում ենք ու պաշտում՝ սրբացնելով ոչ թե [նյութը], այլ նրանց միջոցով հարաբերականորեն հարգանք ու պատիվ ենք փոխանցում նրանց նախատիպերին:

11. Այդ տոնի առթիվ Թեոդորան եկեղեցու համայն կազմի համար հյուրասիրություն կազմակերպեց Կարիանոսի պալատում, որը, ինչպես նախապես ասացինք, Թեոփիլոսն էր կառուցել իր ղուստրերի համար: Հոգևորականներից ու խոստովանողներից ոչ ոք չէր բացակայում, նրանց մեջ էին նաև Զմյուռնիայի եպիսկոպոս Թեոփանեսը և նրա եղբայր Թեոդորոսը: Կերուխումն ավարտվելու վրա էր, և պետք է անցնեին քաղցրավունքներին ու խմորեղենին, երբ կայսրուհին անդուլ նայում էր [Թեոփանեսի և Թեոդորոսի] ճակատին ծեծած տառերին²² և խորհոց հանում: Նրանք, կարծես խոսքը մեկ արած, իրենց հայացքը խաչաձևեցին կայսրուհու հայացքին, տեսան, թե ինչպես է նա ուշադիր նայում իրենց: Նրանք հարց տվեցին. «Ի՞նչն է պատճառը, ո՞վ տիրուհի, որ այդպես ուշադիր նայում ես մեզ»: Նա պատասխանեց, թե «հիանում եմ այդ տառերը ձեր [ճակատին ծեծելու առթիվ] հանդես բերած տոկունության վրա, ինչպես և ձեր նկատմամբ այդ բաննանոգի դաժանության»: Նրանելի Թեոփանեսը, առանց որևէ վախի. հաշվի չառնելով [սուրբ հայրերի] դրանից առաջ Թեոփիլոսի մեղքերը քաղվելու հանգամանքը²³, ասաց. «Այս գրության համար ես քո ամուս-

նու՝ կայսեր հետ բացեիքաց պիտի դատի նստեմ աստծո անկաշառ ատյանում»։ Կայսրուհին այդ խոսքերի վրա շատ ախրեց ու սրտասւ-
վալից ասաց. «Ձեր խոստումները, ձեր դրավոր խոստովանությունները
ուրեմն ոչ միայն քավեցին [ներա մեղքերը], այլ, ընդհակառակը, կո-
չում ու առաջնորդում են դեպի դատաստան»։ Պատրիարքը և մյուս
հոգևորականներն իսկույն տեղից վեր կենալով, ասացին. «Ո՛հ, կայս-
րուհի, նա, ինչպես ասացինք, [քավության] կարժանանա, դու սրանց
անվայելչությանը ուշադրություն մի դարձրու»։ Այս ձևով ահա խո-
սակցությունը վերջ գտավ, և եկեղեցին խաղաղվեց։

12. [Այն ժամանակ] հանդես եկավ և մի այլ՝ այսպես կոչված Ձե-
լիկների աղանդը՝ իր առաջնորդ ոմն Ջելիի գլխավորությամբ։ Նախ-
կինում նա ասեկրեսի²⁵ պաշտոնն ուներ և կայսերական մի տոնա-
հանդեսի ժամանակ, հրաժարվելով [հերձվածից], ընդունեց բարե-
պաշտությունը։ Հերձվածի կողմնակիցները, մկրտվողի նոր հանդերձ-
ներ հագած, արժանացան միայն մեռնող օծվելուն և առոք-փառոք
կատարյալ [քրիստոնյա] դարձան։

13. Բուլղարիայի իշխանը (նա Բոգորիսն էր)²⁵ լսելով, որ [հոռ-
մայեցիների] թագավորությունը կնոջ ձեռքում է գտնվում, սկսեց ա-
վելի անպատկառություն հանդես բերել։ Նա Թեոդորայի մոտ դեսպան-
ներ էլ ուղարկեց, հաղորդելով, թե որոշել է շեղյալ հայտարարել հաշ-
տության պայմանագիրը և արշավել հոռմայեցիների երկրի վրա։ Թեո-
դորան տղամարդու պես, արիաբար նրան հայտնեց. «Ես կրնդդիմա-
կայեմ քեզ և հույս ունեմ հաղթել քեզ։ Բայց եթե աստված մի արասցե
դու ինձ հաղթես, այդ դեպքում ևս ևս քեզ գերազանցած կլինեմ, հաղ-
թանակը բացահայտ իմր կլինի, քանզի դու հաղթած կլինես կնոջ և
ոչ տղամարդու»։ Դրա վրա [Բոգորիսը] ոչնչի չդիմեց, շհամարձակ-
վեց անխոհեմ քայլ անել և բարեկամական պայմանագիրը վերականգ-
նեց²⁶։ [14] Թեոդորան կամ երազների ու տեսիլքների ազդեցությամբ,
կամ էլ ուրիշ բանի, Բուլղարիայի իշխանի մոտ փնտրեց, շատ որո-
նեց փաղուց գերի ընկած մի վանականի, անունը՝ Թեոդորոս, մակա-
նունը՝ Կուֆարաս։ Նա Բուլղարիայի իշխանին նամակ դրեց, պահան-
ջելով գտնել նրան, խոստանալով որպես փրկագին վճարել՝ ինչ որ նա
ցանկանա։ Իրեն ընձևոված առիթից օգտվելով, [Բոգորիսն] էլ որոշեց
զբաղվել ժամանակին հոռմայեցիների ձեռքը գերի ընկած և տվյալ
պահին կայսերական արքունիքում պահվող բոլոր հարյով։ Քույրը քրիս-
տոնեություն էր ընդունել, գերության մեջ գրագիտություն սովորել,
բացի այդ նա արտակարգ հիացած էր քրիստոնյաների կարգ ու կա-

նոնի, բարեպաշտության ու հավատքի վրա: Երբ իրեն հաջողվեց եղբոր մոտ վերադառնալ, նա անդադար դրվատում էր [քրիստոնյաների կրոնը], աղաչում նրան ընդունել այն, նրա մեջ բարեպաշտության սերմեր սերմանում: Բողոքիսը, որ հիշյալ Կուֆարասի կողմից մի փոքր կրթվել էր և [քրիստոնեական] խորհուրդներին հաղորդակից դարձել (նրան վերադարձնելով, որպես փոխհատուցում ստացել էր իր քրոջ), այնուամենայնիվ մնացել էր ինչպիսին որ էր, անհավատությամբ գերված, նա շարունակում էր պաշտել սեփական կրոնը: Սակայն՝ նրա վրա թափվեց աստծո ուղարկած պատուհասը (դա սովն էր՝ ամենածանր ու ամենասարսափելի, մարդկանց վերադաստիարակող ու հեղափոխող), որ հափշտակել էր ու մաշում նրա երկիրը: Պատուհասը ստիպեց նրան փորձանքից փրկվելու համար կոչ անել Թեոդորոսից և հարազատ քրոջից հիացական խոսքերով բազմիցս լսած և նրանց կողմից պաշտվող աստծուն: Աղետից ձերբազատվելով, նա դառնում է բարեպաշտ, մայրաքաղաքից ուղարկված եպիսկոպոսի ձեռքով արժանանում մկրտության և կայսեր անունով Միքայել վերանվանվում: /15/ Պատմում են, որ մի բան էլ տեղի ունեցավ: Իշխան Բողոքիսը որսի մեծ սիրահար էր, ցանկացավ, որ իր տներից մեկում, որտեղ որ նա մշտապես լինում էր, որսի տեսարաններ նկարեն, որպեսզի այդ աչք շոյող պատկերները գիշերն էլ դիտի: Ահա նման ցանկությամբ հափշտակված՝ նա իր մոտ է հրավիրում մեր՝ հռոմայեցի նկարիչներից մեկին, անունը՝ Մեթոդիոս²⁸: Երբ Մեթոդիոսը ներկայացավ նրան, Բողոքիսը ինչ-որ աստվածալին նախախնամությամբ նրան կարգադրեց նկարել ոչ թե ռազմիկների նախճիրը մարտի դաշտում, ոչ էլ կենդանիների ու գազանների սպանությունը, այլ ինչ-որ (նկարիչը) ցանկանար, սոսկ մի բան ավելացնելով, թե ուզում է պատկերվածը մարդկանց մեջ սարսուռ ու զմայլանք առաջացնի: Նկարիչը գտավ, որ մարդկանց մեջ սարսուռ կառաջացնի միայն Քրիստոսի երկրորդ գալստյան պատկերը, դրա համար էլ դա նկարեց՝ մի կողմում իրենց կրած տառապանքների համար դափնեպսակ ստացող արդարներին, մյուս կողմում՝ մեղավորներին, որոնք իրենց գործած մեղքերի համար պատժի են արժանանում՝ վռնդվում, շարտվում իրենց՝ դեռ այս կյանքում խոստացված դժոխքի: Երբ նկարն ավարտվեց, և Բողոքիսը դիտեց այն, [մեղավորների] տեսքի առաջ իր մեջ աստծո սարսուռն յգաց ե, հաղորդակից լինելով մեր աստվածային խորհուրդներին, ուշ գիշերով ընդունեց սուրբ մկրտությունը: Երբ այդ բանն իմացվեց, համայն ժողովուրդն ապստամբեց իր դեմ, բայց ինքը փոքրաթիվ զինվորներով նրանց ծնկի բերեց: Իր ծոցում

կրելով աստվածային խաչի նշանը և շրջելով երկրով մեկ, նա մնաց-
յալներին այլևս ոչ թե ծածուկ, այլ բացահայտ քրիստոնյա դարձրեց,
այն էլ նրանց ցանկությամբ: Այսպիսով ահա աստվածասլաշտ դառ-
նալով, նա տիրուհուն նամակ դրեց, ասաց, որ իր ժողովրդի բազմա-
թիվ լինելու պատճառով, երկիրը փոքր է գալիս, և նրանից, որպես
արդեն մի մարմին դարձած, իրար հետ անխախտ հավատքով ու բա-
րեկամությամբ կապված, ավելի՝ համարձակ նոր հողեր խնդրեց: Նա
խոստանում էր հպատակություն և հավիտենական ու անսասան խա-
ղաղություն: [Թեոդորան] սիրով ընդառաջեց նրա խնդրանքին և Սի-
դերայից²¹ (որը հոռմայեցիների և բուլղարների միջև սահման էր)
մինչև Դեբելտոս³⁰ (ներանք այն Զագորա են անվանում)³¹ ընկած՝ այն
ժամանակ անմարդաբնակ տարածությունը նրան ղիջեց: Ահա այդ ձևով
համայն Բուլղարիան բարեպաշտություն ընդունեց³², աստված ինքը
կոչ արեց նրանց ճանաչեն իրեն՝ փոքրիկ կայծերի ու պատուհասների
միջոցով: Արժանանալով և հոռմեական երկրամասի, կարծես մի երկ-
րորդ ավետման երկրի, հոռմայեցիների հետ կայուն հարաբերություն-
ներ հաստատեցին:

16. Ահա այսպիսի փայլուն հաջողություններ ձեռք բերվեցին Ա-
րևմուտքում, որոնց առթիվ [Թեոդորայի] համբավը տարածվեց ա-
մենուր: Այդ հաջողություններից բերկրացած և կարծես ցանկանալով
հաղթական ավելի մեծ հուշարձան կանգնեցնել, նա փորձեց Արևելքի
պավլիկյաններին էլ բարեպաշտության բերել, իսկ էթե դա չհաջողվի՝
կոտորել ու ոչնչացնել նրանց: Դա մեր երկիրը ողողեց բաղում փոր-
ձանքներով: Կայսրուհին մի քանի իշխանավորներ³³ ուղարկեց (ներանք
անուններն էին՝ Արգիրոսի որդի, Դուկասի որդի և Սուդալիս)³⁴, որոնք
սրանց ցցահան էին անում, սրի քաշում, ծովահեղձ անում: Կոտոր-
վածների թիվը շուրջ տասը բյուր հոգի էր, նրանց ունեցվածքը բրո-
նազրավվեց և կայսերական գանձարանը մուտք գործեց: Անատոլիկոն
բանակաթեմի ղորավար Թեոդոտոս Մելիսսենոսի մոտ ծառայում էր
Կարբեաս անունով մեկը³⁵, որ պրոտոմանդատորի³⁶ աստիճանն ուներ:
Նա դավանում էր պավլիկյանների հավատքը և դրանով պարծենում:
Ու, լսելով, որ իր հայրը ցցահան է արվել, այդ բանը մեծագույն դրժ-
բախտություն համարեց և, դործերը կարգի բերելով, իր հինգ հա-
զար աղանդակիցների հետ փախավ Մելիտենեի այն ժամանակվա ա-
միրա Ամերի մոտ³⁷, այնտեղից էլ՝ ամերմումնիի, որի կողմից փառա-
վոր ընդունելության արժանացան: Փոխադարձ ապահովության մասին
համաձայնության դալով, շատ շանցած նրանք դուրս եկան՝ ավարա-

ռելու Հռոմեական կայսրության տարածքը: Աղանդավորներն այնքան բազմացան, որ սկսեցին իրենց համար քաղաքներ կառուցել՝ այսպես կոչված Արգաուսը³⁸ և Ամարան: Երբ սկսեցին այնտեղ հոսել նույն հերձվածք դավանողների նոր բազմություններ, նրանք հիմնադրեցին մի այլ [քաղաք], որը Տեֆրիկե³⁹ կոչեցին: Նրանք անշափ բազմացան և հանդգնում էին այդ քաղաքներից արշավանքներ գործել և անվերջ ավարառել հռոմեական երկրի տարածքը, նրանց հետ նաև Մելիտենեի [ամիրա] Ամերը (սրա անունը շատերն աղավաղելով, Ամբրոն կոչեցին)⁴⁰, Տարսոնի [ամիրա] Ալին⁴¹ և նույն ինքը՝ թշվառական Կարբեսար: Սրանցից Ալին, որն ուղարկվել էր հայոց ինչ-որ նահանգ կառավարելու⁴², իսկույն տեղում սպանվում է, իր ողջ բանակն էլ բնաջնջվում⁴³, իսկ Ամերը իր կառավարչակից Սկլերոսի⁴⁴ (նա այդպես էր կոչվում) հետ թշնամացած, նրա հետ ներցեղային պատերազմի բռնկվեց և արյունաքամ էր լինում: Նա գտնում էր, որ հազիվ նրա դեմ կարող է պատերազմել և ոչ ուրիշների դեմ էլ: Նրանց հակամարտությունն այն աստիճան սաստկացավ, այնքան համառությամբ էին նրանք միմյանց դեմ մաքառում, որ հիսուն հազար հոգուց մի փոքր ավելի թիվ կազմող նրանց ռազմիկներից հազիվ տասր հազարը մնաց: Երբ [Ամերն] իր թշնամիներին ընկճեց, միանալով Կարբեսարին դարձյալ հանդգնեց հռոմայեցիների դեմ զենք ձոճել: Նրանց դեմ դուրս եկավ Պետրոնասը, որն այն ժամանակ վարում էր դոմեստիկոսի պաշտոնը: Այդ պաշտոնը Վարդասին էր տրված, բայց քանի որ նա որպես խնամակալ զբաղված էր, նպատակահարմար գտավ այդ պաշտոնի իրական վարումը թողնել իր եղբոր, Թրակեսին բանակաթեմի զորավար Պետրոնասին:

17. Միքայել կայսրն ուղում էր, մշտական փափագ ուներ իսմայելացիների դեմ պատերազմել, արշավանքի զնալ (նա արգեն դուրս էր եկել մանկական հասակից և առնականանում էր): Թեև այդ մասին էր մտածում, այնուամենայնիվ որոշեց ազգականական հարցերից սկսել, ինչ չպետք է աներ: Դա իր սեփական կարծիքը չէր, այլ խնամակալ Վարդասի վճիռն ու կամքը: Ինչու համար և ինչպես դա տեղի ունեցավ, պատմությունը կասի, քանզի պատմությունը ճշմարիտ խուլ ու համր է, անշունչ մի մարմին, եթե ցույց չի տալիս իրադարձությունների դրդապատճառները: Սակայն եթե մենք, այդ ընթացքում հոսած ժամանակի պատճառով, որոշ դեպքերի լավ ծանոթ չենք, թող հետաքրքրասերները մեր հանդեպ ներողամիտ լինեն, քանզի մենք ցանկանում ենք գրի առնել ճշմարիտը և ոչ կարծեցյալը, մի բան, որ տարա-

յուսանքի մեջ է գցում անդամ շարքային ընթերցողին: Բայց եթե պատճառը հայտնի է, այն պետք է հասցնել, պարզաբանել ընթերցողներին, քանզի միայն ու միայն այդ կերպ կարելի է նրանց օգտակար լինել:

18. Այս Վարդասին համարել էր գահին տիրանալու մի ստոր սեր, ասն էլ ոչ սովորական, որ մեկ բորբոքվում, մեկ բանականության ուժի առաջ սանձվում է, այլ խելահեղ ու անհաղթահարելի: Պատմությունը մի փոքր հեռվից սկսելու համար ասենք, որ արքունիքի մոտ բնակվող [կայսեր] խնամակալներ Մանուիլի և Թեոկտիստոսի միջև գծություն առաջացավ, որը հիմք էր տալիս Թեոկտիստոսին [Մանուիլին] մեղադրելու պետական դավաճանության մեջ: Մանուիլին այդ բանը գաղտնի ու շտապ հասցրին և նա, երկյուղ զգալով, բացի այդ, տեսնելով, որ նախանձը անհաղթահարելի է ու դժվարասանձելի, միտք հղացավ նրան սրախողխող անել ու մեջտեղից վերացնել, հենց որ Թեոկտիստոսը հեռանա պալատից: Նա գնում է իր տունը, որ գտնվում էր Ասպարի ջրամբարի մոտ (այն նա հետագայում վանքի վերածեց և այնտեղ էլ թաղվեց): Ահա նա ամեն օր այստեղ էր գալիս և տեղեկանում արքունիքում անցած-դարձածի մասին: Վարդասը [Մանուիլին] ոչ թե իր, այլ Թեոկտիստոսի ձեռքով հրապարակից վերացրեց, այսպես ասած՝ դեն շպրտեց, բախտի բերմամբ իր ծրագրածն իրականացնելու հարցում գործակից ձեռք բերեց: Այսուհետև նա մտադիր էր այլևս ոչ թե ուրիշի, այլ սեփական ուժերով ծրագրածը գլուխ բերել, առայժմ Թեոկտիստոսին տապալել, որպեսզի նախ և առաջ իր առաջընթացին խոչընդոտ չդառնա, իսկ մյուս կողմից պրծնի այն մեծ խայտառակությունից՝ իր հարսի հետ հարաբերվելու ամբաստանությունից, որ Թեոկտիստոսն անվերջ իրեն էր ներկայացնում: /19/ Միքայել կայսրը անկիրթ ու անտաշ մի դաստիարակ ուներ: Կայսրը Վարդասից, Թեոկտիստոսից և [իր] մորից պահանջում էր այդ դաստիարակին կայսերական ամենաբարձր պաշտոնները շնորհել, բարձրագույն տիտղոսները: Թեոկտիստոսը դեմ էր դրան, մտադիր չէր ընթանալ կայսեր քահանայքի համաձայն: Նա ասում էր, թե կայսրության գործերը պետք է պատշաճ ձևով վարել և ոչ անարժան: Վարդասն այդ դաստիարակին դարձնելով իր նենգ ծրագրերի դորժակատարը, անվերջ պդտորում էր և՛ նրա, և՛ կայսեր հոգին, նրանց լարում Թեոկտիստոսի դեմ. նա շատ բաներ էր ասում Միքայելին պետության կառավարման վերաբերյալ, թե «այն վատ է տնօրինվում, որ թագավորությունը թեև քեզ է ժառանգություն թողնվել, սակայն Թեոկտիստոսը քեզ դրանից հեռու է պահում, նա մտադիր է քո մոր կամ նրա դուստրերից մեկնումեկի հետ

ամուսնանալ, իսկ քեզ, իր հարազատ որդուն, կուրացնել»⁴⁵։ Նման խոսքերով, կարծես նետերով նա խոցեց կայսեր սիրտը, արյունը պղտորեց, և որպեսզի այդ բանը կանխվի, ասաց, թե պետք է շտապ խոհեմ քայլերի դիմել։ Նրանք այդ առթիվ բազմիցս հանդիպելով միմյանց, միահամուռ կերպով վճռեցին Թեոկտիստոսին մեջտեղից վերացնել՝ կամ ահաբեկչության, կամ աքսոր ուղարկելով⁴⁶։ Որոշումն արդեն ընդունվել էր, մնում էր այն անհապաղ ի կատար ածել։ Որոշվեց, որ զեկուցագրերի քննությանից հետո, երբ Թեոկտիստոսը դուրս գա Լավսիակոս գնալու համար, կայսրը նրանից մի փոքր անց դուրս գա և պրեպոզիտոսներին սոսկ կոչ անի՝ «վերացրեք նրան»։ Այգ պահին Վարդասը ժողովի էր նստած Լավսիակոսում։ Հենց որ Թեոկտիստոսը դուրս եկավ, լսեց Միքայելի ազդանշանը և որոշեց փախուստով փրկվել։ Նա փախավ դեպի ձիարշավարան՝ դեպի ասեկրետիաները։ Ասեկրետների շենքն այն ժամանակ այնտեղ էր գտնվում։ Սակայն ինքը մենակ էր, իսկ իր վրահարձակողները՝ շատ, որով նա բռնվեց։ Վարդասը թուրը մերկացրած մեջտեղ եկավ և սպառնում էր անձամբ սրախողխող անել բոլոր նրանց, ովքեր կփորձեին խանգարել ձերբակալվածի սպանության։ Այդուհանդերձ այն ժամանակ ոչ ոք չհամարձակվեց Թեոկտիստոսին ձեռք տալ։ Նրան տարան Սկյուլա՝ առայժմ բանտարկելու, մինչև նրա մասին վճիռ կայացվի⁴⁷։ Բայց քանի որ որոշել էին սպանել նրան, բայց միաժամանակ երկյուղում էին կայսրուհուց, և որպեսզի Թեոկտիստոսն այդ ընթացքում ազատ շարձակվի, հետերիայից⁴⁸ թուրը մերկացրած մի զինվոր ուղարկեցին՝ նրան սպանելու։ Թեոկտիստոսը, տեսնելով թրով իր վրա եկող մարդուն, հարվածից խուսափելու համար նստարանի տակ թաքնվեց։ Բայց այդ բանն իրեն չհաջողվեց, որովայնին հարված ստացավ, փորոտիքը դուրս թափվեց, և նա մեռավ։ Ասում են, որ այն ժամանակ Մանուիլը մարգարե դարձավ և Վարդասին պարզիպարզո կանխագուշակեց.

«Քանի որ դու Թեոկտիստոսին խողխողելու համար թուր մերկացրիր, ամեն օր խողխողվելու պատրաստ եղիր»։

20. Թեոկտիստոսն ահա այսպիսի վախճան ունեցավ⁴⁹։ Նրա խողխողումից հետո կանիկլիոսի պաշտոնն ու պատիվը Վարդասն իր վրա վերցրեց։ Իսկ Թեոդորան կատարվածին հասու լինելով, հերարձակ այս ու այն կողմ էր րնկնում, աղիողորմ ողբում, նա պալատը ողողեց լաց ու կոծով, անեծք թափեց երկուսի գլխին էլ, ասելով. «Ո՛վ խայտառակ ու կոծով, անեծք թափեց երկուսի գլխին էլ, ասելով. «Ո՛վ խայտառակ ու ամենագարշելի գազաններ։ Նաև դու, ապերախտ ծնունդ⁵⁰, քո երկրորդ հոր քեզ արած լավությունները այդ կե՞րպես հատուցում»։

Ապա ողբերգականորեն եղբոր դիմելով, ասաց. «Ո՛վ շարունակն ու նենգ ղև, պղծեցիր զու իմ կողմից մաքուր ու սուրբ պահպանված իշխանությունը: Աստված բարձրից տեսնում է ձեր ժպիռհությունը, նա հաստատ երկուսիդ էլ նույնպիսի բռնի մահվան կարծանացնի»: Որից հետո նա ձեռքերը մեկնեց ու կարծես մարգարեացավ. «Տե՛ր, ես ականատես կլինեմ, ես կտանեմ այս մարդու թափված արյան վրիժուց խնդրությունը»: Նրանք, չկարողանալով այլևս տանել Թեոդորայի բազում անեծքներն ու պարսավանքները, և քանի որ Վարդասը հետամուտ էր իր մտադրությունն իրականացնել, որոշեցին սրան էլ [պալատից] դուրս հանեն, որպեսզի իրենց ուզածը հեշտ ու հանգիստ իրականացնեն: Թեոդորան շատ լավ էր հասկանում դա (նա խոհեմ կին էր, կարողանում էր ամեն ինչ տեսնել ու գլխի ընկնել), մտածում էր, թե կարիք չկա հակադրվել, դեմ էր արյունահեղության, ցեղակիցների պատուհասի պատճառ դառնալուն: Ինչ վերաբերում է առկա դրամին, որ տվյալ պահին պալատի գանձարանում էր կուտակված, որոշեց նրա մասին սենատին իրազեկ դարձնել: Դրանով նա ուզում էր մի կողմից խոչընդոտել այդ դրամի անխնա շռայլումն իր որդու կողմից, իսկ մյուս կողմից՝ ապացուցել իր ազնվությունը: Նա ի լուր ամենքի հայտարարեց, թե կայսերական գանձարանում կա հազար իննսուն կենտինար ոսկի ու մոտ երեք հազար կենտինար արծաթ⁵¹, որոնց հայթայթողն ու կուտակողը իր ամուսինն էր, իսկ ինքը, Թեոդորան, չէր սիրում դրանք ծախսել ու շռայլել:

21. Թեև կայսերական գանձն այդքան շատ էր, Միքայելի հիմարության ու անսահման փառասիրության պատճառով ոչ մի օգտակար բանի վրա չծախսվեց: Նա ձիարշավների ամենամեծ սիրահարը լինելով, դեմ չէր անձամբ կառավար լինել (ավաղ, այդ օրերին այդպես նվաստացած հռոմայեցիների պետության): Նա իր խաղրնկերների ու իր հետ կառք վարողների երեխաների կնքահայրն էր դառնում և այդ առթիվ յուրաքանչյուրին տալիս էր հիսուն, քառասուն, ամենաքիչը՝ երեսուն լիտր ոսկի, և այդ ձևով դատարկում կայսերական գանձարանը: Մի անգամ մի ոմն պատրիկի (նրա անունը Հիմերիոս էր, որին դեմքի տգեղության պատճառով հոգ էին կոչում), նրա ոչ սովորական զազրախոսության և ճաշի ժամանակ կայսեր և նրա սեղանակիցների ներկայությամբ իր գարշելի որովայնից անօրինակ ուժգին փուք բաց թողնելու համար, այնքան ուժգին, որ իրենց լուսավորող ջահը հանգցրեց, ահա այդ աննման «հրաշքի» համար նրան հարյուր լիտր ոսկի տվեց: Քիլասի, ժամանակին իր հետ կառք վարողի որդուն կնքելու առ-

Թիվ նմանապես հարյուր լիտր ոսկի տվեց: Ահա այդպես անտեղի էր նա պետական դրամները վատնում: Այսպես ահա կարճ ժամանակվա ընթացքում նա այդ հսկայական գումարը նման թատերական ներկայացումների ու անօրինությունների վրա վատնեց (նա ձիարշավների մեծ սիրահար էր): Վրա հասավ կայսերական նվերների բաժանման ժամանակը, բացի այդ թշնամու բանակներին ընդդիմակայող զինվորներին պետք է ռոճիկ տրվեր, բայց դրամ չկար: Եվ նա ստիպված հալեցրեց հռչակավոր ոսկե սոսին, երկու ոսկե առյուծները, զուտ ոսկուց, կոփման եղանակով պատրաստված երկու գրիփոնները, զուտ ոսկուց կերտված երաժշտական գործիքը, ապա և կայսերական թանգարանի այլևայլ գլուխգործոցներ, որոնց քաշը երկու հարյուր կենտինարից պակաս չէր: Ահա հալեցնելով դրանք տվեց կայսերական փողերանոցին՝ դրամ հատելու: Միջոցների կարիք զգալով, նա վերջում հալեցնելու և դրամ հատելու տվեց նաև իդիկոնում⁵² պահվող կայսրերի, թագուհիների և սենատորների զուտ ոսկուց և ոսկեթել մի քանի հանդերձներ: Բայց այնուամենայնիվ նա չհասցրեց դրանք հալեցնել, քանզի այն աշխարհը գնաց: Երանելի Վասիլը տիրանալով իշխանության, գտնելով դրանք դեռևս ձեռք չտված, [Միքայելի] կարգադրությունը չեղյալ հայտարարեց: Նա հրամայեց հատել այժմ սենզատոն⁵³ կոչվող դրամը: Այդքան հարստությունից նրա ձեռքն անցավ ընդամենը երեք կենտինար ոսկի և ինը պարկ միլիարիսիա, որոնք և պետականացրեց, այդ մասին բոլորին տեղյակ պահեց, սենատորներին դառնորեն գանգատվելով՝ ի՞նչ միջոցներով պետք է ինքը պետությունը կառավարի:

22. Բայց այս բոլորը ժամանակ անց տեղի ունեցան: Թեոդորան սովորություն ուներ հաճախակի այցելել Վլախեռնայի սուրբ տաճարը՝ աստծուն աղոթելու և լոգանք ընդունելու: Ահա երբ մի անգամ նա ուշ ժամանակ [Վլախեռնա] էր գնացել, Միքայելն ու Վարդասը Պետրոնասին՝ [կայսրուհու] եղբոր ուղարկեցին և նրան իր դուստրերի հետ մայրապետ խուզելով, Կարիանոսի պալատում արգելափակեցին: Այնուհետև ոչ թե մեկ, այլ հրկիցս մարդ ուղարկելով, նրանց մոտ եղած հարստությունն առան-տարան, թողնելով իրենց գոյությունը պահեն, ինչպես սովորական մասնավոր մարդիկ, և ոչ ինչպես վայել է թագուհուն: Թեոդորան շատ շանցած մյուս աշխարհը գնաց: Երանելի կայսր Վասիլը նրա աճյունը Գաստրիոն կոչվող վանքում ամփոփեց: Նա այնտեղ ուղարկեց նաև Թեոդորայի դուստրերին, այդ՝ իրենց տատի⁵⁴ վանքում անբասիր ապրելու և կենցաղավարելու: Թեոդորան ահա այսպես վախճանվեց, բարի ու բարեպաշտ մարդու հիշատակ թողնելով, և ոչ

նրանց պես՝ նենգ։ Նախորդ գրքում արդեն ասվել է, թե Խնուրաս ուտեղից էր սերում, ինչ ծնողներից, ինչպիսի պարադաներում մուտք գործեց արքունիք և թե քանի դուստր նա ունեցավ։ Այս գրքում խոսք կլինի նրա մնացած ազգականության մասին։ Վերևում արդեն ասվեց նրա երկու եղբայրների մասին, Թրակեսիոն բանակաթեմի զորավար, այն ժամանակ պատրիկի պատվաստիճանն ունեցող Պետրոնասի, ինչպես և Վարդասի, որին Թեոփիլոսը, ընթացիկ կայսերական երթերից մեկում անհարմար մի արարք թույլ տալու մեջ բռնելով, Հորոլոգիոնում⁵⁵ ճիպոտի վաթսուն հարված հասցնել տվեց։ Թեոդորան ուներ և երեք քույր, մեկը բարեհունչ Կալոմարիա անունն էր կրում⁵⁶, մյուսները կոչվում էին Սոփիա և Իրենե։ Սոփիան կնության տրվեց Կոստանգին Բաբուցիկոսին⁵⁷, Կալոմարիան՝ այն ժամանակ պատրիկի, իսկ հետագայում մագիստրոսի պատվաստիճան ունեցող Արշավիրին, իսկ Իրենեն՝ հետագայում պատրիարքական աթոռին նստած Փոտի⁵⁸ մայր Իրենեի եղբոր։ [Իրենեն] նրանից ունեցավ երկու որդի, Ստեփանոս մագիստրոսին⁵⁹ և նրա եղբայր Վարդաս մագիստրոսին, Սիկիլիայի բանակաթեմի զորավար Կոստանդին Կոնտոմիտեսի փեսային (գրապատճառով էլ նա ստացավ Կոնտոմիտես մականունը), այստեղից էլ ահա [Թեոդորայի քույր Իրենեի] բարեկամական կապը պատրիարք Փոտի հետ, քանզի այդ երկու մագիստրոսները Փոտի մոր եղբորորդիներն էին։ Վերոհիշյալ մայրը, երբ իր առաջին ամուսինը մեռավ, այլևս չէր ուղում ապրել նաև երկրորդի մահը, դրա համար մնաց այրի։ Նա ապրում էր քրոջ հետ պալատում, կրում կոպիտ ու համեստ հանդերձներ, այն էլ սև գույնի։ Նա հյուպարքոսի, քաղաքի պարիսպների պահակապետի⁶⁰, նումերոսների [հետերիայի հետերիարխի] հետ յուրաքանչյուր ամսվա առաջին օրը սխուարիոսներով ոտքով գնում էր խալկեի, Պրետորիոնի և նումերոսների բանտերում արգելափակվածների մոտ, մեկ առ մեկ հարցուփորձ անում նրանց բանտարկվելու պատճառների մասին, ոմանց գործերն անձամբ ինքն էր կարգավորում, ուրիշներին՝ դիմելով քրոջ։ Նա բոլոր բանտարկյալներին մեծ-մեծ նվերներ ու նպաստներ էր տալիս։ [Թեոդորայի] կանացի գծով ազգականության մասին ահա այսքան։

23. Ինչ վերաբերում է Վարդասին, ապա նա ամբողջությամբ կրլանված էր կայսրության խնամակալի և կառավարչի պարտականություններով։ Նրան մյուսներից ավելի էին սիրում, որպես կայսեր ազգականի։ Կարծես որպես իր քրոջ դեմ տարած հաղթանակի մրցանակ, նա ստացավ նաև կուրասյաղատի պատվաստիճանը և, ինչպես ասվեց,

ազվամազը դեռ նոր բուսնող Միքայելի հետ ամբողջ զորքով պատերազմի գնաց իսմայելացիներին և Ամերի դեմ: Ոտք դնելով թշնամու տարածքը, նրանք հասնում են ու պաշարում Սամոսատ կոչվող անառիկագույն քաղաքը: Այնտեղ նրանք համոզվեցին, որ արդեն գործ ունեն ոչ թե Թեոդորայի, այլ շատ խորամանկ մարդկանց հետ: Պաշարման երրորդ օրն էր, կիրակի, և պետք է կառարեին սուրբ հաղորդության խորհրդի արարողությունն ու հաղորդվեին, սակայն այդ բանն անում էին՝ առանց ձեռք առնելու նախազգուշական միջոցները, կամ էլ, անփորձ լինելով, բանի տեղ չէին դնում քաղաքում պաշարվածներին: Նրանք ենթադրում էին, որ նրանցից և ոչ ոք չի հանդգնի հռոմայեցիների կայսեր վրա ձեռք բարձրացնել: Նվազ հաղորդության սուրբ խորհրդի պահին [թշնամիները] քաղաքի ամեն տեղից զենքերով դուրս խուժեցին: Չկար մի հռոմայեցի, որ փախուստի չդիմեր: Ինքը՝ Միքայելը մի կերպ ձի նստեց, նա չփորձեց անգամ ընդդիմակայել և, փախուստի դիմելով, մի կերպ փրկվեց, տեղում թողնելով և վրանները, և՛ սպասարկող անձնակազմը: Պատմում են, թե այնտեղ ի միջի այլոց աչքի ընկավ և նախապես հիշատակված Կարբեասը, Տեֆրիկեի կառուցողը⁶¹, որը կոտորեց ոչ միայն բազում շարքայինների, այլև գերեց մեծամեծ զորավարների՝ Աբեսալոմ Ցանգոտուբոսին, Սիոն պալատինոսին և այլ, շուրջ հարյուր փոխզորավարների ու տուրմարիսների: Հիշյալ զորավարները պատերազմի ավարտից հետո բանտ նետվեցին, նրանց ազգականները որպես փրկագին Կարբեասին բազում դրամ ուղարկեցին: Երբ դրամը Կարբեասն իր ձեռքն առավ, առանց քաշվելու հարցրեց Սիոնին՝ ինչպիսի վերաբերմունք ունի նա դեպի սեռական հարցերը, կարողանո՞ւմ է արդյոք: Երբ Սիոնը բացասական պատասխան տվեց, Կարբեասը նույն հարցով դիմեց Աբեսալոմին, որո, համոզվելով նրա վատթարությանն ու ստորույթյանը, բայց գուցե և իրականում գա այդպես էր, դրական պատասխան տվեց, ասաց, թե կարողանում է: Կարբեասն ասաց նրան. «Ինչ փրկագնվում ես և ազատվում կապանքներից», և նրան աղատ արձակեց, իսկ Սիոնին ասաց. «Աստված չի ուզում, որ դու բանտից ազատվես»: Նրա փրկության համար իրեն տրված փրկագինը հանձնելով նրան, բանտ նետեց, որտեղ էլ նա իր հոգին ավանդեց:

24. Պատերազմից անցել էր երկու տարի: Միքայելը, լսելով, որ հռոմայեցիների վրա են արշավում երեք բյուր հոգի, ցանկացավ իր կրած պարտության բիծը վերացնել և, մինչև չբուս բյուր թրակացի և մակեդոնացի⁶² զինվորներ հավաքելով, փութաց [Ամերի] դեմ: Մա

բանակեց Կելարիոն⁶³ կոչվող խոտառատ մի դաշտում, իսկ Ամերը, ռազմավարական խորամանկության դիմելով, շտապեց դեպի Խոնարիոն՝ գլխավոր ճանապարհից հեռու վայրով: Մոտենալով Խոնարիոնին, նա բախվեց Միքայելին ու քաջաբար պատերազմելով ստիպեց նրան փախուստի դիմել: Բայց նա կարող էր փախչել այնքան, ինչքան ձիերն ի վիճակի էին առանց կանգնելու սուրալ: Երբ կեսօր եղավ, և կիզիչ արեգակը կրակ էր թափում, նրանք ստիպվեցին Անգհն կոչվող դժվարամատչելի, քարքարոտ, որից և դժվարանցանելի լեռնային մի վայր բարձրանալ: Ահա կայսրը փախչելով այնտեղ, բանակ դրեց, իսկ նրան կրնկակոխ հետևող Ամերը օղակի մեջ առնելով նրան, փոթձեց ցանցը գցել: Նա անտարակույս նրան գերի կվերցնեք, եթե կայսերական հզոր տագմաները համառորեն չընդդիմակայեին, և եթե չնպաստեք տեղանքի բարձրադիր ու [թշնամիների] նկատմամբ գերակշռող գիրքու շիշյալ հանգամանքները մի կերպ փրկեցին նրանց: Երբ նրանք այնտեղ մահու կենաց կռիվ էին մղում, Միքայելը Մանուիլից պահանջեց իրենց երկուսի համար փրկարար մի խորհուրդ տալ: Նա խորհուրդ տվեց վրայից հանել այն ամենը, ինչ մատնում էր նրա կայսր լինելը, հագնել հասարակ մարդու զգեստներ և ընտիր ու հզոր զինվորներով ճեղքելով թշնամու փաղանգների օղակը, շրջապատումից հաջող դուրս գալ: Միքայելի երկրորդ հարցին՝ ինչպես կլինի մնացող գումակում ծառայողների փրկության գործը, Մանուիլը պատասխանեց. «Ո՛վ կայսր, կարևորը քո անվնաս փրկությունն է, նրանց մասին աստված կհոգա: Քանզի կայսեր և ինչ-որ շարքային հռոմայեցու՝ թշնամու կողմից գերվելը հավասարազոր բաներ չեն»: Կայսրը փոխեց հանդերձները և ամբողջությամբ Մանուիլին ապավինելով, հետամուտ էր, երբ Մանուիլը ուրիշների հետ կճեղքեք փաղանգը, նրա հետևից դուրս գալ: Սակայն, երբ սարսափելի պահը եկավ, թշնամիների ռազմաշարքի մոտ եղան, Միքայելը վախից կատարյալ ուժաթափ, նախընտրեց մարտից խուսափել և Մանուիլին չհետևել: Երբ Մանուիլը ճեղքելով փաղանգը փրկվեց և շորս դին նայելով կայսրին շտեսավ և վախենալով, որ նա կարող է վտանգի ենթարկվել, հետ շտապեց: Երբ դարձյալ միմյանց բախվեցին և սարակինոսներին սարսափը համակեց, Ամերը վճռեց հեռանալ՝ աղբյուրներ գտնելու ու պարեն հայթայթելու⁶⁴: Նա հնչեցրեց նահանջի աղղանշանը: Միքայելն ահա առիթից օգտվելով, հանգիստ մի կերպ փրկվեց ու մայրաքաղաք վերադարձավ⁶⁵:

25. Հազիվ երկու տարի էր անցել, և Ամերը քառասուն հազարանոց զորքով՝ դարձյալ արշավեց: Օգտվելով դիմադրողի բացակայու-

թյունից, նա ասպատակ սփռեց ու գերեվարեց Արմենիականների բանակաթեմր և ծովափնյա Ամիսոսը⁶⁶: Պատմում են, որ այն ժամանակ արեց այն, ինչ խելահեղ Քսերքսեսը, հրամայեց մահակներով ծովը հարվածել, որովհետև այն թույլ չէր տալիս իրեն ընդարձակել իր ասպատակությունները և բավարարվել մերձակա տարածքով⁶⁷: Միքայելը ղրանից վշտացած ու անհանգստացած, հրամայեց Թրակեսիոն բանակաթեմի ղորավար Պետրոնասին, կայսրուհու եղբոր, գլխավորել հռոմայեցիների զորքերը, ամբողջ ուժով շարժվել Ամերի վրա, թույլ չտալ, որ նա շարունակի ամայացնել հռոմայեցիների երկիրը: Այն ժամանակ կայսերական տագմանների և սխուլանների հրամանատարն էր Վարդասի Անտիգոնոս անունով շատ երիտասարդ, մոտ տասնիննամյա որդին: Ինձ⁶⁸ զարմանք է պատճառում, որ [Վարդասը], ինչպես պատմում են, ողջամիտ ու խոհեմ մարդու հսկականություն ունեցող մի մարդ, ծանր ու սարսափելի իրադրության պայմաններում անգամ [սպարապետի] պաշտոնը չէր ուզում ուրիշին զիջած լինել, ցանկանում էր ամեն ինչ ինքր լափել, իր վրա վերցնել: Այսպես թե այնպես, տվյալ դեպքում [սպարապետի] պաշտոնը նա ձևականորեն տվեց եղբոր: Պետրոնասը, ստանալով կայսեր կարգադրությունը՝ զինվել թշնամու դեմ և սխրանքներ գործել, իրար անցավ: Խորհելով՝ ինչպես անել, որ իրերի ելքը բարեհաջող լինի, նա գնաց Եփեսոսի մոտ գտնվող Սուրբ Լեոն [խորհուրդ հարցնելու], հրաժարվելու այդ գործից, կամ էլ ի վերուստ օգնություն աղերսելու: Նրա այնտեղ լինելու ժամանակ լուր տարածվեց, որ ինքնաբերաբար իր մոտ է գալիս բարձրահասակ, մշտապես բոկոտն այն նշանավոր Հովհաննես վանականը, որն իր ժամանակը Լատրոսում⁶⁹ էր անցկացնում: Նա անապատականի կյանք էր վարում և օրում իր խցից դուրս չէր եկել, մի բան, որ մարդկանց զարմանքն էր առաջացնում: Պատրիկը, լսելով այրի մասին, որ ավանակ նստած՝ մոտերքում է գտնվում, գնաց նրա տեսության: Հովհաննեսն առանց տատանվելու՝ ասաց. «Ենթարկվիր կայսերական կարգադրություններին և գնա սարակինոսների դեմ, քանզի աստված քեզ կպահի եթե որևէ այլ շարխափանի փոխարեն բոլորի վահանների վրա նկարված լինի աստծուն սիրելի Հովհաննեսի հստակ [պատկերը]»: Նա ավելացրեց նաև, որ «այստեղ գալու միակ նպատակս հենց այդ էր»: Պետրոնասը նրա աղոթքներով գոտեպնդված, ամբողջ զորքով՝ ժայռերով ու ձորերով բնականորեն ամրացված Պոսոն⁷⁰ կոչվող վայրում հասնում է Ամերին: Պոսոնի մոտ հյուսիսից հարավ Լալական անունով մի դետ է հոսում⁷¹, նրան մոտիկ մարգագետին էլ կա, որ գեղջկական

բարբառով Գյուրին է կոչվում⁷²։ Պետրոնասն իմացավ, որ Ամերը այնտեղ է բանակ դրել և ամեն կերպ ջանաց փակել նրա նահանջի ճանապարհը, նրան փախչելու հնարավորությունից զրկել։ Արմենիականների, Բուկկլարների, Կողոնիայի և Պափլագոնիայի զորավարներին անհասլաղ ուղարկեց՝ պատվարելու հյուսիսային կողմը, իսկ հարավայինը՝ Անատոլիկոն, Օպսիկիոն և Կապադովկիայի զորավարներին, Սելևկիայի և Խարսիանոնի կլեյսուրարիսների հետ⁷³։ Ինքը՝ Պետրոնասը, կայսերական շորս տագմաներով և Թրակիայի ու Մակեդոնիայի զորավարներով (կարգի համաձայն, բուլղարների հետ խաղաղություն տիրելու դեպքում, նրանք պարտավոր են արշավանքի դուրս գալ ու մարտնչել Անատոլիկոն բանակաթեմի զորքերի հետ) պատվարեց արևմտյան կողմը, իր հետ ունենալով Թրակեսիոն [բանակաթեմի] զորքերը։ Ամերը, համոզվելով, որ հռոմայեցիներն իրեն գազանի նման օղակել, ծուղակն են գցել, անհրաժեշտ գտավ դիմել գուշակության։ Նա ռադմագեոններից մեկին կանչեց ու հարցրեց՝ և՛ վայրի անունը, և՛ մարգագետնի, և՛ գետի։ Ռադմագեոնը, [տեղւնունները] մի փոքր աղավաղելով, Պոսոնի փոխարեն Պտոսոն ասաց։ Դրանից Ամերի համար պարզ դարձավ իր անկման մասին⁷⁴, ապա Լալակաոնի փոխարեն՝ գետի անունը Լաոս կակոսինի ձևափոխեց⁷⁵, իսկ Գյուրիս կոչվող մարգագետնի անվան համահնչունությունից եզրակացրեց, թե հռոմայեցիների կողմից ամուր շրջափակման մեջ է ընկնելու⁷⁶։ Այդուհանդերձ նա ասաց. «Զպետք է երկյուղել, այլ ոտքի կանգնել և վաղվա ճակատամարտի համար արհանալ»։ Նա հրամայեց բոլորին զենք կապել, թրերն այնքան փայլեցնել, որ նորի կերպարանք ստանան։ Երբ լույսը բացվեց, նա միտո արեց՝ ինչպես հաղթահարի հռոմայեցիներին։ Նա նստատակա՝ արմար գտավ հռոմայեցիների օղակը՝ ճեղքել հյուսիսային կողմում, այնտեղից էլք փնտրել, բայց Իրբ դժվարամատչելի տեղանքը և այնտեղ կանգնած զորավարների տոկունությունը նրան թույլ չտվեցին այդ բան անել, ստիպված հարձակվեց հարավստին կողմի վրա։ Բայց այստեղ էլ հակառակորդների նույնափսի ռադմաշարոի հանդիպելով, վճռեց, մնացած կողմերը թողած, հարձակվել ան տեղի վրա, որտեղ գիտեր, որ սրան է խփած, և պահպանում է Պետրոնասը։ Այդ բանին հրապուրում էր տեղանքը, որո տափսրակ էր ու ոյուրամատչելի։ Ամերն ահա ադուս-աղառակով թշնամիների վրա խուժելով, համոզվեց, որ հռոմայեցիները ոչ միայն տեղի չեն տալիս, այլ նրանք իրենից հոոր են, իրեն ընդօրինակայում են արիաբար, ուժեղ դիմադրություն ցուցաբերում։ Նա մի փոքր շվարեց, բայց սթափվելով, դարձյալ ուժեղ հարձակում գոր-

ծեց՝ իրեն շրջափակումից դուրս բերելու և իջնելու տեղ ապահովելու համար: Բայց հռոմայեցիները կրկին տեղի չտվեցին, ընդհակառակը դիմադրեցին և հետ մղեցին, սեղմելով օղակը ստիպեցին, որ նրանք էլ իրենց շարքերը սեղմեն: Երբ Ամերը տեսավ, որ հյուսիսային և հարավային կողմերը պահողներն ամեն տեղից [իր վրա] են խուժում. փրկության հույսերը կտրած, կարծես կայծակնահար եղած բանականությամբ, առանց մտածելու՝ ուղղվեց սրերի վրա: Ինքը մահացու հարված ստանալով, շարաշար սպանվեց, իսկ իր զինվորներից և ոչ սեկը չփրկվեց: Հռոմայեցիները, լսելով, որ Ամերի որդին ինչ-որ փաղանգով հաջողացրել է փախուստի դիմել, նրան հետապնդում և ոչ շատ հեռու տեղում՝ հասնում ու նրա ղորքի հետ գերում է հարսիանոնի կլեյսուրարիսը⁸ և բերում հանձնում Պետրոնասին: Պետրոնասն ահա Ամերի դեմ այսպիսի հաղթանակ տանելով⁹, այսուհետև մեծ հարգանք էր տալիս վանականի հանդեպ, ակնածում նրան, նոր մարգարե անվանում: Իր հոգուն վերաբերող հարցերը նրա վրա դնելով, Պետրոնասը մուտք է գործում մայրաքաղաք՝ վանականին էլ իր հետ բերելով, կայսեր ու Վարդասի առջև մեծապես դրվատելով առ արի սուրհանդիսներ: Այսուհետև Պետրոնասն անունով դոմեստիկոս չէր, այդ պատիվն արժանա ստանում է կայսրից: Ինչ վերաբերում է վանականին, ապա նա ի վերուստ իմանալով իր՝ շուտով առ աստված փոխվելու մասին, առ բանը հայտնի դարձրեց Պետրոնասին: Վերջինս ողբադին հարցրեց. «Ով իմ սիրելի հովիվ, հեռանալով այստեղից, ո՞ւր, այս աշխարհում ես թողնում ինձ՝ քո գառան: Վախենում եմ դարձյալ սայթաքեմ և վերջս ավելի վատ լինի, քան անցյալս»¹⁰: Վանականի հարցին՝ «Ուզո՞ւմ ես հետևել ինձ», Պետրոնասը առաստախանեց. «Այո, հայր, մեծ սիրով»: Պետրոնասը տուն վերադառնալով, խնոր ևս հիվանդացավ, որի մասին աբրային տեղյակ պահեց: Վերջինս պատասխանեց ու ասաց, թե «քիչ հետո դու ինձ հետ կլինես, ինչպես ուզեցիր»: Մի քանի օր անց վանականը կանչվեց առ աստված. իսկ Պետրոնասն էլ հենց նույն պահին, կարծես ազդանշանով, առոր-փառոր հետևեց նրան: Նրանց՝ այս աշխարհից հեռանալը ժամանակով այնպես զուգադիպեց, որ մեկը մյուսի մահը չիմացավ. թեև գտնվում էին իրարից ոչ շատ հեռու: Ահա, պատմածի համաձայն Պետրոնասն այսպիսի մահավամբ վախճանվեց: Նրանից առաջ ինչ-որ հիվանդությունից հոգին անվանդեց և Մանուիլը¹¹:

26. Վարդասն աստիճանաբար բարձրանում էր, նա իրար հետևեց կայսրից ստանում էր պատվաստիճաններ և, կարծես շփաղած երիտա-

սարգ ու փառասերի մեկը, փոխում գույնզգույն գողտրիկ հանդերձ-ները: Նա առաջ էր գնում, դեպի կեսարի փառքն ու պատիվը, քանզի Միքայելին պետական գործերն այնքան չէին հուզում, ինչքան թատե-րական ներկայացումներն ու ձիարշավարանները: Եվ, որ ամենավատն է. նա չէր բավարարվում սոսկ հանգիսատեսի գերում հանգես գալով: 'Իրա վրա այնքան ժամանակ էր ծախսում, այլև ինքն անձամբ, հոռ-մայեցիների կայսրն էր ձիավարում, գառնում բոլորի ծաղր ու ծանակի առարկան, իսկական կրկես: Արդ, վարգասը քեռորգու խնամակալն էր և ամեն ինչ անում էր այդ ստրկամիտին ուղղելու համար: Բայց ոչնչի չհասնելով, նա առայժմ վարում էր պետական գործերը, ապա մտածում հարմար առիթով թագավորության տիրանալու: Բայց այդ բոլորը նա ծրագրում էր կատարել հետագայում, իսկ այն ժամանակ նա աշխարհիկ գիտության մասին հոգալով (երկար տարիներ, տիրող-ների տգիտության ու անգրագիտության պատճառով, այն անկում էր ապրում ու չքանալու վրա էր): Մագնավրայում⁸² մաթեմատիկոս-ների դասախոսություններ կազմակերպեց, ձգտելով ու ջանալով այդ գիտությունը վերստին ծաղկեցնել ու զարգացնել: Սակայն այդ, իր գոր-ծերի մեջ լավագույնն ու հռչակավորը ի վիճակի չէր սրբելու իր մեջ առկա ախտերը: Այդ գպրոցում փիլիսոփայության առարկան վարում էր այն մեծ փիլիսոփա Լևոնը⁸³, որ պատրիարք Իաննեսին ազգական էր գալիս, նա նրա հորեղբորորդին էր: Նա Թեսաղոնիկեի եպիսկոպոսն էր. բայց տվյալ պահին՝ կարգալույծ և, զբաղմունք չունենալով, այս գպրոցում պաշտոն ստացավ՝ անգրագիտությունը քշելու, հեռու մղե-լու:

27. Արժե հիշատակել և այն մասին, թե ինչպես այսպիսի ալրին ծանոթացավ այն ժամանակվա տիրակալը: Խոսքը Թեոփիլոսի մասին է. Միքայելի հարազատ հոր: [Լևոնը] թեպետև այգքան խորն էր ու-սումնասիրել մաթեմատիկա, գիտությունը, այնքան հմտացել բոլոր գի-տություններին, այն է փիլիսոփայության և նրա եղբայրներ թվաբա-նության, երկրաչափության և աստղաբաշխության, ապա և բազմա-հռչակ երաժշտության, մեծ ջանասիրությամբ բնածին խելքով ու ան-վրրղով կենցաղավարությամբ բոլորից շատ խորացել նրանց մեջ, ան-շուք մի կացարանում էր մնում, որտեղ և ուսուցանում էր իր աշա-կերտներին, նրանց հասու դարձնում ինչ գիտության, որ ցանկանում էին: Ժամանակի ընթացքում նրա բաղում աշակերտներ ուսման մեջ հաջողությունների հասան: Նրա աշակերտներից մի երիտասարդ, որ կատարելապես խորամուխ էր եղել երկրաչափության գիտության և

դարձել մի գորավարի քարտուղար, ցանկանալով առաջ գնալ, սիրով մասնակից դարձավ նրա արշավանքներին: Պաաերազմի ժամանակ նստուկեկցել էր գորավարին և, չգիտեմ ինչպես, հագարացիների ձեռքերի ընկել: Լինելով երիտասարդ, նա տրվեց ևրենլի մի լարաբի ծառայելու: Այն ժամանակ իսմայելացիների ամերմումնին Մամուն անունով մեկն էր^է, որ հունական գլխաւթյուններով էր պարասում, հատկապես երկրաչափությամբ: Մի առիթով երիտասարդի տերը խոսք բացեց ամերմումնիի՝ մաթեմատիկայի նկատմամբ ցուցաբերած հովանավորության ու հոգատարության մասին և, երբ անցավ երկրաչափության, երիտասարդն ասաց, թե ցանկանում է լսել նրան և նրա ուսուցիչներին, քանզի ինքն էլ մի քիչ գիտակ է երկրաչափության արվեստին: Երբ ամերմումնին իմացավ ռազմագերու մասին, մեծ ուրախությամբ նրան հրավիրեց և հարցուփորձ արեց՝ հասո՞ւ է արդուք այդ արվեստին: Երիտասարդը դրական պատասխան տվեց, բայց բարբարոսը դեռևս տարակուսելով նրա խոսքերին, ասաց, թե երկնքի տակ իր ուսուցիչներից [լավր] գոյություն չունի: Երիտասարդը ցանկություն հայտնեց ծանոթանալու նրանց, լսել նրանց դասախոսությունները: Նրանք իսկույն ներկայացան և սկսեցին ուսուցանել՝ եռանկյունիներ, քառակուսիներ գծելով, ապա ներկայացրին Եվկլիդեսի կանոնները: Նրանք ինչ որ դասավանդում էին, այդ անում էին խիզախորեն ու դիտականորեն, ասելով, թե սա այսպես է կոչվում, դա՝ այդպես, բայց ամենևին չէին պատճառաբանում, թե ինչո՞ւ է դա այդպես և այդպես կոչվում: Այդ մասին նրանք ոչ մի խելքը դիտին բացատրություն չտվեցին, ոչ թե որովհետև լեզվից էին խեղճ, այլ այն պատճառով, որ անուսում էին ու անտեղյակ: Երիտասարդը տեսնելով, թե ինչպես են նրանք փրվել ու ամբարտավանացել [իրենց] գծած սխեմաներով, ասաց. «Ո՞վ դուք, յուրաքանչյուր տեսականի և գործնականի հարցում կարևորը պատճառն է և ինչուն, իսկ դուք կանգ եք առնում սոսկ գոյի վրա, համարելով ոչ կարևոր՝ անտեսում եք դրանց պատճառները: Դուք նույն բաներն եք ասում և՛ սովորողին, և՛ հարցի մասին ոչ մի գաղափար չունեցող անուսումին»: Նրանք զարմացած խնդրեցին նրան պարզաբանի և ուսուցանի դրանց պատճառները և երբ տեսան, որ նա դրանց պատճառների վերաբերյալ հստակ բացատրություն է տալիս, ասում, թե սա այդպես է կոչվում ու գրվում այս պատճառով, իսկ դա՝ այն, ևրբ նրանց միտքը լուսավորվեց և ասվածներին հասու եղան, սկսեցին ապշահար հարցնել՝ Բյուզանդիոնում քանի՞ այդպիսի գիտնական այր կա: Երբ նա ասաց, թե շատ, իրեն էլ դասեց ոչ թե ուսուցիչ-

ննրի, այլ աշակերտների թվին, նրանք դարձյալ դիմեցին հարցով, այս անգամ ուսուցչի մասին. կենդանի՞ է նա արդյոք, կա՞նա պատասխանեց. «Այո, կա», և դրվատեց նրա առաքինություններո, ասելով, թե չքավոր կյանք է վարում, որ շատերն անտեղյակ են իմաստությամբ փայլատակող այդ մարդու գոյությանը⁸⁵: Մտմունն իսկույն նրան այսպիսի բովանդակությամբ նամակ է գրում. «Ինչպես պտղից ենք ծառի մասին գաղափար կազմում, մենք աշակերտից ճանաչեցինք ուսուցչին: Արդ, դու քո գիտելիքներով, մտքի խորաթափանցությամբ, գոյերի գիտության այդքան հմուտդ, որ անծանոթ ես մնացել քո համաքաղաքացիներին, չես ճաշակել քո իմաստության ու գիտելիքների պտուղները, նրանց կողմից ոչ մի պատվի չես արժանացել, մի մերժիր դա՞մեզ մոտ և մեղ փոխանցել քո գիտելիքները: Եթե այդ կատարվի, ապա սարակինոսների համայն ժողովուրդը կխոնարհի իր գլուխը քո առջև, դու կարժանանաս հարստության ու նվերների, այնքան շատ, ինչքան որ ոք: Երիտասարդին նա նվերներ տվեց, այդ նամակը նրան ընձեռեց և հրամայեց գտնել ուսուցչին: Նա երիտասարդին խոստացավ պատիվներ, ընծաներ և, եթե ցանկանա տուն վերադառնալ, ապա դրավերաբերյալ թույլտվություն, միայն թե [ուսուցչին] համողի թողնել հռմայեցիների երկիրը: Երիտասարդը ժամանելով մայրաքաղաք, անձամբ ներկայացավ ուսուցչին: Նրա կերպարը իրեն բոցավառեց, ջերմությամբ լցրեց, և նա չկարողացավ իր արցունքները դսպել: Արտասուքները ոչ միայն այտերն էին ողողում, այլև պարանոցն ու կուրծքը: Սկզբում ուսուցիչը քար կտրեց, նա չիմացավ երիտասարդի ով լինելը, տեղի ունեցածի պատճառները, քանզի երիտասարդի դեմքը ժամանակից ու գերության տառապանքներից այլափոխվել էր, նա նման չէր իր իմացածին: Երբ նա աստիճանաբար սկսեց ծանոթացնել իրեն, հայտնեց իր անունն ու ստացած դասերը, ապա սկսեց պատմել գերության մասին, իր փրկության, այստեղ ժամանելու պատճառի մասին: Հանձնեց նամակը, ա՛յն այն ժամանակ նրանք սկսեցին միասին ուղեւոր ու կոծել: Ուսուցիչը սակայն, խորհելով, որ թշնամիներից ստացած նամակը, եթե դա բացահայտվի, կարող է իր գլխին փորձանք բերի, դիմում է լոգոթետին (նա Թեոկտիստոսն էր, որ Վարդապի դոհը դարձավ), գերի ընկած իր աշակերտի մասին պատմում ամեն ինչ և հանձնում ամբողջումն ի նամակը: Ահա սա է այդ այրի՝ կայսեր ծանոթ ու մտերիմ ռառնալու պատճառը: Այդ աշակերտն ահա և այդ նամակը Հեռին՝ մինչ այդ ստվերի մեջ գտնվող իմաստությունը լույս աշխարհ հանեցին, դուրս բերեցին նրան այդ թշվառությունից ու աղ-

քատությունից: Լոգոթետը նամակը ցույց տվեց Թեոփիլոսին, վերջինս հրավիրեց Լևոնին, առատ դրամ տվեց և կարգադրեց պետության հաշվին դասավանդել Քառասուն սրբոց տաճարում: Փոքր անց Մամունը համոզվելով, որ փիլիսոփան մտադիր չէ հայրենիքը օտարության հետ փոխել, գրավոր նրան ներկայացնում է երկրաչափական ու աստղաբաշխական խնդիրներ և մի քանի այլ դժվար հասկանալի հարցեր, խընդրելով ստանալ նրանց լուծումը: Լևոնը հանգամանորեն տվեց յուրաքանչյուրի բացատրությունը, շարադրեց նրանց լուծումը և, ընթերցողի դարմանքն առաջացնելու համար, դրանց վրա ավելացրեց և մի քանի կանխատեսություններ: Ամերմումնին ստանալով դրանք, նրա հանդեպ լցվեց այնքան մեծ սիրով, այնքան հիացավ փիլիսոփայության և մաթեմատիկայի նրա իմացությամբ, որ բարձրագույն աղաղակեց: Որով նա իսկույն այս անգամ ոչ թե նրան, այլ Թեոփիլոսին նամակ գրեց՝ հետևյալ բովանդակությամբ, թե «Ուղում էի անձամբ քո մոտ գալ, բարեկամի և աշակերտի պարտականությունը կատարելու, բայց քանի որ իմ իշխանությունն ի վերուստ է, իսկ ինձ հպատակ ու ենթակա բաղում՝ ժողովուրդը թույլ չի տալիս այդ բանն անելու, խնդրում եմ փիլիսոփայության և մյուս գիտությունների մեջ քաջահամբավ քո այդ այրին կարճ ժամանակով իմ մոտ ուղարկես, ջանաս նրան համոզել դասավանդի ինձ իր գիտությունը և մասնակից դարձնի իր գիտելիքներին, քանզի ես դրանց հանդեպ մեծ սեր եմ տածում: Իմ այլալեղու և այլակրոն լինելու հանդամանքը ամենևին չի ազդի նրա՝ ժամանակին վերադառնալու հարցում: Նկատի առնելով հայցողի այդպիսին լինելու հանգամանքը, կարծում եմ, որ խնդրանքս բարեկամ ու պիտանի մարդկանց կողմից դրական կլուծվի: Այդ առթիվ որպես շնորհակալություն քեզ է տրվելու քսան կենտինար [ոսկի], իսկ խաղաղությունն ու հաշտության պայմանագրերը կպահպանվեն հավիտյանս ու մշտապես»: Ահա այդքան էր նա գնահատում Լևոնի՝ նրա մոտ գնալն ու ներկայանալը: Թեոփիլոսը սեփական զարդը՝ գոյի իմացությունը, որի համար բոլորը հիանում են հռոմայեցիների վրա և նրանց նկատմամբ լցվում ակնածանքով, ուրիշին տալը, հեթանոսին ընձեռելը անխոհեմ քայլ համարելով, ընդառաջ չդնաց, Լևոնին վերաբերվեց ավելի մեծ հարգանքով: Նա հրամայեց պատրիարքական աթոռին տիրող Հովհաննեսին, որ նա իմաստությամբ լի այդ մարդուն, որ և իր՝ Հովհաննեսի ազգական էր գալիս, ձեռնադրի Թեսաղոնիկեի սպիսկոպոս: [28] Երբ նա իր ձեռնադրությունից հետո եկավ Թեսաղոնիկե, թեև իր առաքինության համար արժանացավ բոլորի հարգանքին ու պատվին, բայց

Նրան առավել ևս մեծարեցին հետևյալ պատճառով: Այն միջոցին, հա-
ցահատիկի ծման ժամանակ, հողը ստերջ էր, անբերրի, և սովամա-
հության սպառնալիք ստեղծվեց: Լևոնը, տեսնելով դա, գթաց
մարդկանց, հորդորեց շրնկճվել, ասաց, որ նրանք աղետի դռն չեն դառ-
նա, եթե ապավինեն աստծուն և իր օգնության: Նա աստղաբաշխու-
թյունից գիտեր, որ որոշակի ժամանակ, առանձին աստղերի ծագման
և փուլերի միջոցին, գետնի վրա տեղի է ունենում ջրի ինչ-որ հոսք,
երկնային մարմինների փոխադարձ հարմոնիա: Հենց այդ ժամանակ
էլ նա սերմերը ցանեց, և գարնան վերջին ու ամռան սկզբին այնպիսի
մեծ բերք ստացվեց, որ իրենց բավական էր բազում տարիների հա-
մար: Բոլոր դեպքերում այդ հսկայական բերքն աստված պարգևեց,
ընդստաջ գնալով դժվար վիճակում գտնվողների աղաչանքներին ու ույա-
ղատանքներին և ոչ [Լևոնի] այդ գործում ցուցաբերած նանիք քան-
քերին: Եղածը, բնական է, էլ սովելի բորբոքեց թեսաղոնիկեցիների
սերն ու գուրգուրանքը այդ մարդու նկատմամբ: [29] Բաղում մարդիկ
հիանում էին նրա իմաստության վրա, այն բանի, թե ինչպես է նա
հասել բոլոր գիտությունների գագաթը: Պատմում են, թե ինքն այդ
առնչությամբ իր մտերիմներից մեկին սուսել է, թե քերականության ու
քերթողության [արվեստը] նա սովորել է, երբ ապրում էր Կոստանդնու-
պոլսում, իսկ ճարտասանություն, փիլիսոփայություն և թվաբանություն՝
երբ բնակվում էր Անդրոս կղզում: Այնտեղ նա հանդիպել էր մի իմաս-
տուն մարդու, որից սովորեց միայն սկզբունքներն ու մի քանի դրույթ-
ներ, և քանի որ գիտության ծարավը չէր կարողանում հագեցնել, նա
շրջում էր կղզու խորքերը, լինում վանքերում, որոնում ու գտնում էր
այնտեղ պահվող գրքերը, որոնք առնելով գնում էր լեոնագագաթները
և ավելի խորությամբ ուսումնասիրելով, հասնում գիտության կատա-
րը: Սովորելուց հագեցած, նա վերադառնում է մայրաքաղաք՝ ցան-
կացողների ուղեղում ցանելու գիտությունների սերմերը: Բայց այդ
բոլորը անցյալում տեղի ունեցան: Իսկ այժմ, երեք տարի անց (այդ-
քան ժամանակ էր նա վարել պաշտոնը), կարգալուծ եղած, նա դարձ-
յալ անցավ ուսուցչական աշխատանքի, նա գլխավորեց Մագնավրայի
փիլիսոփայության դպրոցը, իսկ նրա աշակերտ Թեոդոտոսը վարում
էր երկրաչափության վարժարանը, Թեոդեգիոսը՝ աստղաբաշխու-
թյան, Կոմիտասը՝ հունարեն լեզվի քերականության: Վարդասը սրանց առատ
վարձատրում էր, լինելով ուսումնասեր, հաճախ այցելում ու բարձրաց-
նում սովորողների ոգին, և որոշված ժամանակվա ընթացքում գիտե-

լիքներին նա կարծես թևեր տվեց, թևավորեց, նպաստեց առաջընթացին:

30. Բացի վերոհիշյալից, Վարդասը մշտապես զբաղվում էր և ձիարշավարանի մրցավարությամբ⁸⁶, իր համար պատվի հարց էր համարում դրա սիրահարի համբավին արժանանալը: Այգ համբավը լայնորեն կտարածվեր, եթե տեղի ունեցած դեպքերը դրան չխանգարեին: Նա դարձյալ տակնուվրա արեց, իրար խառնեց՝ եկեղեցու գործերը, փոխանակ խաղաղեցնելու այն, պատճառ դարձավ նրանում կագ ու կռիվ, փորձով՝ յուն ու ավեր տարածվելուն, և, բնական է, ոչ թե բարի անուն վաստակեց, այլ վատ: Արդ, Կոստանդնուպոլսի պատրիարքական աթոռին ընդամենը շորս տարի նստած Մեթոդիոսի վախճանվելու առթիվ պատրիարքական աթոռին են նստեցնում և տիեզերական [եկեղեցու] սանձերը վստահում ամեն բարեպաշտությամբ ու առաքինությամբ օժտված վանական Իգնատիոսին⁸⁷, Սատյուրոսի վանքի վանահոր, որ Նիկեփոր կալսեր թոռն էր և Միքայելի որդին: Մի քանի տարի անց Իգնատիոսը, սուրբ կանոնների հիման վրա, Վարդասին արգելեց եկեղեցի մտնել՝ առանց որևէ պատճառի և հիմքի իր սեփական կնոջ վռնդելու և իր հարսի հետ կապվելու համար: Սակայն Վարդասին եկեղեցուց վտարելու մասին Իգնատիոսի սահմանած տույժը Վարդասը շուռ տվեց Իգնատիոսի վրա: Մի կողմ թողած այդ այրին սովով ու ծարավով չարչարելը, նրան դետին տապալելն ու գանակոծ անելը, մարմնական սաստկագույն վնասվածքներ հասցնելը, ես կանգ կառնեմ միայն մի բանի վրա և ապա կշարունակեմ պատմությունը: /31/ Վարդասը Իգնատիոսին արգելարան նետեց, դաժան ու ժանտ արգելարան: Այն Սուրբ Առաքելոց տաճարում էր, բայց ոչ այդ մեծ ու սրբազան տաճարի ներսում, այլ գերեզմանոցում, որ կոչվում է [Սուրբ Առաքելոց] գերեզմանոց⁸⁸: Նրան ահա այնտեղ, Կոպրոնիմոսի ինչ-որ շիրիմում արգելափակեցին՝ սառը և ցուրտ, առածի լեզվով ասած՝ սանդաթակից ավելի մերկ վիճակում, իսկ իրենք բարձրից ջանում էին, որ նա հիվանդանա ցրտից ու սառնամանիքից առաջացող ախտով, այն է՝ թանչով ու ներքին կարևոր օրգանների, անչափ ցրտահարությունից առաջացած փորհարությամբ, և հասցնեն դառը մահվան: Եվ նա արդարև հոգին կավանդեր իրեն հսկողների դաժանությունից ու բռտությունից (ներանք էին՝ Հովհաննես Գորգոնիտեսը, Նիկողայոս Սկուտելոպտեսը և Թեոդորոս Մորոսը), եթե գթացող մեկը (նա Կոստանդին Արմենիակոսն էր)⁸⁹ նրանց բացակայությանը, իր ճաշելու ժամանակ, այդ մարդուն այնտեղից չհաներ և մի քիչ գինի ու հաց չտար, չնչին հոգատարու-

թլամբ մի փոքր շամոքեր նրա տառապանքները: Երբ [Վարդասը] գտավ, որ [Իգնատիոսը] բավարար չափով կրել է իր պատիժը, այդ ամբողջ օրը Միտիլենե կղզին: Այն պատճառով, որ եպիսկոպոսներից ոմանք ընդդիմացան, կատարված մեծ անիրավության դեմ բողոքեցին և սպառնացին չճանաչել որևէ ուրիշին [պատրիարք] և հրաժարական տալ, Վարդասը դրանից ծագելիք տակնուվրայությունից վախեցած, վճռեց սրանց էլ խաբեությանմբ ու խորամանկությանմբ հաղթահարել: Նրանցից յուրաքանչյուրին նա առանձին-առանձին և ծածուկ իր մոտ էր հրավիրում և խոստանում տալ ոչ փոքր ու սովորական մի բան, այլ հենց Կոստանդնուպոլսի [պատրիարքական] աթոռը, միայն թե լքեն Իգնատիոսին: Երբ բոլորը փառասիրության առաջ տեղի տվեցին, իսկական ու օրինավոր [պատրիարքի] վերաբերյալ այլևս ոչ ոք չէր հակաճառում, ահա այն ժամանակ ասաց, թե իր խոստացածը կայսրն է կատարելու, որ իրենք իրենց պարկեշտ ու համեստ պահեն, երբ [կայսեր] մոտ հրավիրվեն, ամենևին իրենց խոստացվածի մասին չակնարկեն, որպեսզի նա էլ, ասաց, հիացած մնա ձեր առաքինության վրա: Այսպիսով, Վարդասը յուրաքանչյուրին առանձին-առանձին Միքայելի մոտ հրավիրելով, համոզում էր մեկից շնե տվել [պատրիարքի] պատվին արժանանալու: Ահա սրանք միայն ողջունի արժանանալով և [համեստորեն] հրաժարվելով [առաջարկված պատվից], լուսնային խայտառակ եղան. փառասիրությունից մղված նրանք առաքինությունը դոհաբերեցին, իսկ իրենց փառասիրությունն էլ հագուրդ չստացավ, քանի որ Իգնատիոսին վատաբար ու շարանենգորեն մատնեցին: [32] Երբ նրանք մարդ-արարած լինելով այդպես խաբվեցին, [Վարդասը] Կոստանդնուպոլսի [պատրիարքական] աթոռը տվեց Փոտին, իր իմաստությանմբ հայտնի մի աշխարհականի, որ պրոտասեկրետի պատիվն ուներ: Իրենց որոշումը հաստատուն հիմքերի վրա դրած լինելու մտահոգությանմբ, նրանք⁹⁰ Հոռմից այլ նպատակով [պատկերամարտների դեմ] առաքված նվիրականներին հետ կանչեցին և Իգնատիոսի դեմ հետագայում տեղի ունենալիք ժողովը նախապատրաստեցին: Նրանք Սուրբ Առաքելոց տաճարում նրան հրապարակալսույթներ կարգալույծ հայտարարեցին⁹¹ և, երբ ամբողջից նրան հետ կանչեցին, բռնունցքի հարվածով ջարդեցին երեսն ու աստամները, բոլոր հոգևորականների սևր տվեցին այնպես, ինչպես երկրի վրա նմանը չէր եղել: Բազում գրքեր են պետք գրի առնելու, իսկ համայն ժամանակը չի բավարարի պատմելու համար [Վարդասի] բոլոր հոգևորականների դրվյալին բերած փորձանքների մասին, նա ամեն օր բանտ էր նետում ու

աքսոր ուղարկում, դաժան խոշտանգումների ենթարկում՝ ստիպելու համար նրանց համագործակցել Փոտին։

33. Հենց դա էր պատճառը, որ այն ժամանակ, երբ Միջայելը իսմայելացիների ղեմ արշավանքի էր գնացել, ռոսները⁹² հարձակվելով, ավերում էին հռոմայեցիների երկիրը (ռոսները սկյութական վայրենի, կոշտ ու կոպիտ ցեղ են)։ Նրանք [ասպատակում էին] հենց Պոնտոսը, նաև Եվքսինյանը⁹³, կրակ գցեցին ու պաշարեցին անգամ քաղաքը։ Սակայն նրանց վրա թափվեց աստծո բարկությունը, և նրանք տունդարձի ճանապարհը բռնեցին։ Աստծո ողորմածությունն էր շարժել եկեղեցու ղեկավար Փոտը⁹⁴։ Շատ շանցած մայրաքաղաք ժամանեցին նրանց բանագնացները, պաղատելով իրենց [ժողովրդին] արժանացնել սուրբ մկրտության, ինչ որ եղավ։

34. Ահա մեկ կողմից [երկիրը] սրանք էին տակնուվրա անում, իսկ մյուս կողմից ծով դուրս եկած Կրետեի նավատորմիղը⁹⁵ շուրջ քսան կումբարիա, յոթը գալեա և մի քանի սատուրա⁹⁶։ Այն թալանում ու գերեվարում էր՝ մեկ Կյուկլադյան կղզիները շրջելով, մեկ համայն ծովափը, ընդհուպ մինչև Պրիկոնեսոս։ Մնացածը ոչնչացնում, քարուքանդ էին անում անվերջ երկրաշարժերը։ Մեր Տիրոջ և Փրկչի Համբարձման տոնին երկրաշարժը գետին տապալեց Հեքսակիոնիոնի հարավային՝ երրորդ մասը, գեղեցիկ տաճարներ, փառավոր տներ, ինչպես և սյուներ՝ քաղաքի Ոսկե դռների մոտ գտնվող նիկեի արձանով սյունը։ Երկրաշարժը սասանեց ու տապալեց և Դետերոնում⁹⁷, սուրբ Աննայի մոտ ամուր կանգնած սյուները։ Լեոն Մաթեմատիկոսը, տեսնելով Դետերոնի փուլ եկած սյունը, գուշակեց, թե դա բացահայտ, կայսեր անկման մասին է վկայում։ Շատ ժամանակ է պետք պատմելու համար նաև Իսավրիայում և յուրաքանչյուր նահանգում [երկրաշարժի հետևանքով] գետերի և աղբյուրների ցամաքելու մասին։

Կայսրը այդ բոլորը բանի տեղ չդնելով, իրեն ամբողջությամբ տվեց ձիարշավական մրցումներին, որոնք տեղի էին ունենում Եվքսինոսում կառուցված սուրբ Մամասի տաճարի մոտ գտնվող [ձիարշավարանում]։ [35] Մի անգամ, բաց թող նախապես պատմեմ մի միջոցի մասին, ջահի, որով մի ակնթարթում կայսեր տեղեկացնում էր իրագեկ դարձնում սարակինոսների՝ մեր երկիրն արշավելու մասին։ Կիլիկիայի Տարսոն [քաղաքի] մոտ կա Լուլոն⁹⁸ անունով մի ամրություն ու բերդ։ Նրա պահպանության համար կոչված [զինվորները] սարակինոսների հարձակումը նկատելուն պես, ջահերի միջոցով այդ մասին իրադեկ են դարձնում Արգեոս⁹⁹ լեռան պահպաններին, նրանք

իրենց հերթին՝ Իսամոսի, վերջինները՝ էգիլոսի, իսկ սրանք էլ՝ Մամասր լեռան պահապաններին: Հաջորդում էր Կյուրիզոսը¹⁰⁰; ապա Մոկիլոսը¹⁰¹, որտեղից էլ սուրբ Ավքսանտիոսի լեռան¹⁰² պահապանները կարճ ժամանակում տեղյակ էին պահում Փարոսի հելիակոնում՝ այդ բանի համար նշանակված հսկիչներին: Երբ մի անգամ Միքայելը վկա Մամասի հիշյալ տաճարի մոտ գտնվող [ձիարշավարանում] պետք է ձինստեր և տվել էր մրցումներն սկսելու ազդանշանը, Փարոսի ջահի սպասարկողները պապիասի միջոցով նրան տեղեկացրին այլազգիների արշավանքի մասին: Կայսրն այն աստիճան սոսկաց ու սարսափեց այն բանի համար, որ հանդիսատեսները նման լուրի առթիվ չեն գատեսներու իր ձիավարությունը, ինչքան մահու և կենաց կռիվ մղող մեկը, և կամ նա, ով ջանում է հեռու մնալ արշավող թշնամիներից: Ահա այդպես էր առանց ամաչելու մասնակցում ներկայացումներին, եւ որպեսզի ոչ ոք պակաս չմնա իր մրցումներից, հանդիսատեսների եռանդը այդ ջահերից հաղորդվող դժնդակ լուրերից շատելի, նա հրամայեց մերձակա ջահերն այլևս չգործեն, [թշնամու արշավանքների մասին] լուրերը խոր լռության մասունեն և երկարատև մոռացության¹⁰³:

36. Որպեսզի ավելի պարզ դառնա այդ մարդու ընկածությունն ու հիմարությունը, պատմեմ մի այլ դեպքի մասին: Նա կանգնած էր կառքի վրա և պետք է կտրե՞ր մեկնագիծը (նա հանդես էր գալիս որպես վենետ, պրասինոս էր լողոթետ Կոստանդինը, հայրը պատրիկ Խովմալի, որ դրոմոսի լեգոթետ դարձավ, սպիտակ՝ Քիլասը, իսկ ուսիոս՝ Կրասասը¹⁰⁴: Անգործ չէր մնացել անգամ պրոտասեկրետը¹⁰⁵, ինչպես և դրոմոսի պրոտոնոտարը¹⁰⁶, որոնցից առաջինը հանդես էր գալիս որպես վենետների կոմբինոգրաֆոս¹⁰⁷, իսկ մյուսը՝ պրասինոսների): Ահա սրանք ձիավարի համազգեստները հագած, կանգնած էին կառքի վրա, երբ վրա հասավ բոթն այն մասին, թե Ամերը ասպատակում ու տակնուվրա է անում Թրակեսիոն բանակաթևմը, որ նա մոտենում է Մալագինային, և սպասվում են տննախադեպ փորձություններ: Այդ լուրից պրոտոնոտարը վաւ ևղավ, նա վհատված Միքայելին հայտնեց սխուրի դոմեստիկոսից ստացած զեկուլցի մասին, բերեց և ցույց տվեց նրա նամակը: Իսկ Միքայելը: Նա ասաց. «Ո՛վ դու, ինչպե՞ս ես հանդգնում ինձ համար այնքան կարճուրդ այս մրցման ժամանակ բան քսել, երբ իմ միակ մտախոգությունը միջին ձախ (կառավարին)¹⁰⁸ ուղուց՝ դուրս հանելն է: Այս ամբողջ մրցման իմաստն էլ ի՞նչն է: Ես:

37. Նա ոչ միայն հափշտակված էր, ևս կասեի՝ տառապում էր

[ձիարշավների] կրթով, նա ավելի մեծ խայտառակություններ էր թույլ տալիս, չափի զգացումը բացարձակապես կորցնելով, անհարմար առարկաներ կատարում, անչափ ոտնահարում իր կայսերական արժանապատվությունը: Նա մի անգամ փողոցում հանդիպելով բաղանիքից վերադարձող, ամանը ձեռքին մի կնոջ, որի որդուն էր որդեգրել, ձիուց ցած թռավ, իրեն ուղեկցող սենատորներին մոտակայքում գտնվող պալատն ուղարկեց, իսկ ինքը, ընկերանալով խայտառակ ու մթին ինչ-որ մարդուկների, կնոջ հետ գնաց, նրա ձեռքից վերցնելով ամանը և ասելով. «Եկ, մի քաշվիր, ո՛վ կին, ինձ ընդունիր քո տանը, որտեղ կա սև հաց և սպիտակ պանիր»: Ես անհրաժեշտ եմ գտնում այստեղ կրկնել նրա օգտագործած բառերը¹⁰⁹: Երբ կինը, այդ արտառուց երեկվա լից պապանձված ու ապշած, ո՛չ սեղանին սփռոց գցեց, ո՛չ էլ դրա վրա բան դրեց, Միքայելն իսկույն կնոջ ձեռքից վերցնելով բաղանիքից բերած դեռ թաց սալանը, բարակ լաթի տեղ, որով ծածկում են սեղանը, փռեց սեղանին, ապա կնոջից առնելով բանալին, ամեն ինչ դարձավ՝ կայսր, սեղան գցող, խոհարար, մատուցող: Այդ կնոջ աղքատիկ արկղում ինչ որ կար չկար հանելով, նա նրա հետ ճաշեց ու ընթրեց, ասելով, թե նմանվում եմ իմ Քրիստոս-աստծուն¹¹⁰: Այնտեղից նա ոտքով շարժվեց դեպի պալատ, նախկին կայսրերին դատապարտելով՝ Երպես հիմար, գոռոռ ու փքված, կայսրեր, որոնք, եթե ի վիճակի լինեին լսել նրա հիմարությունները, կասեին. «Քեզ պետք էր ոչ թե աղպես ջոփ կյանք վարելիք ու խաղերով տարվելիք և մեր գոռուկությունը կշտամբելիք, այլ պատերազմում առաջամարտիկ լինելիք, քշով բավարարվելիք, զինվորներին սիրելիք և նրանց հետ ճաշի նստելիք և ոչ թե շուկայի փշացած կանանց հետ»: Այդ բոլորը Միքայելին ատելի էին դարձնում, նրա դեմ շարժում աստծո արդար զայրույթը:

38. Բայց որ ամենավատն էր, իր խումբը բաղկացած էր ամեն մի սրիկայություն ընդունակ սատուրոսներից¹¹¹: Ճիշտը կլինեք նրանց համարել Դիոնիսոսի հետևորդներ: Միքայելը սրանց նկատմամբ հարգանք ու պատիվ էր տալիս, սրբություններն անգոսնելով, նրանց քահանայական ոսկեթեփ զգեստներ, եմփփորոններ էր հագցնում և ստիպում խայտառակ ու պիղծ ձևով կատարել սուրբ [պատարագր]: Այդ [սրիկաների] գլխավորին, Գրյուլոս կոչվածին, նա պատրիարք էր անվանում, մնացած տասնմեկին՝ նշանավոր: ու փառավորյալ աթոռների մետրոպոլիտներ: Ահա Միքայելը նրանց հետ էր հաղորդվում և թագավորելու պահանջ չէր հաղում: Որովհետև նրան համարում էին և հորջորջում Կոլոնիայի մետրոպոլիտ Քանյե բր պետք է և՛ երգեին, և՛ [սուրբ]

խորհուրդները կատարեին, երգերը կատարում էին կիթառով, մեկ՝ մեղմ ու լալագին, խորհուրդների նմանողությամբ, մեկ՝ անզուսպ թափով և ուժգին, իբրև թե որպես քահանա քարոզ էին կարդում: Նրանք ոսկե, մարգարիտներով ազուցված սպասների մեջ քացախ և մանանեխ էին լցնում և նրանցով հաղորդություն տալիս ցանկացողներին և այդ ձևով ծաղրութանակի ենթարկում [հաղորդության սուրբ] խորհուրդը: Այդ Գրյուլոսը հանրային շքերթների ժամանակ ավանակ էր նստում և իրեն ուղեկցող ունենալով նման աղմկարար խումբը, երանության մեջ էր: Մի անգամ, եկեղեցական թափորի ժամանակ նա հանդիպեց հոգևորականների ուղեկցությամբ գնացող երանելի Իգնատիոս պատրիարքին: Գրյուլոսը, տեսնելով նրան, ուրախությամբ գործի լծվեց, սկսեց [կիթառ] նվագել: Բարձրացնելով փիլոնը, իր համախոհներով սկսեց ավելի ուժգին հնչեցնել կիթառները և այդ սրբազան մարդկանց գլխին ամենախայտառակ հայհոյանքները թափեց: /39/ Դեռևս մոր՝ Թեոդորայի կենդանության, երբ նա, Թեոդորան, պալատում էր մնում, Միքայելը հրավիրեց նրան, որպես երանելի Իգնատիոս ծառայած [Գրյուլոսից] օրհնություն ստանալու: Այդ ամենասուրբ կինը, երբ ականածանքով ու հարգանքով եկավ դեպի նա, երկրպագեց ու օրհնություն աղերսեց (Գրյուլոսը դյուրությամբ թաքցրել էր մորուքը, և Թեոդորան միառժամանակ շճանաչեց նրան), նա իսկույն գարշահոտությամբ լի փութ հանեց ու անվայել խոսքեր ասաց, որի վրա Թեոդորան և բարեպաշտ մարդիկ նրա գլխին անեծքներ թափեցին: Թեոդորան կանխագուշակեց էլ, Միքայելին ասաց. թե նա չի արժանանա աստծո նախախնամության ու հովանավորության:

Բայց ուղիղ ճանապարհից խոտորված և առաքինությունից հրաժարած մարդուն անկարելի է վերադառնալ և ընթանալ երանելի ճանապարհով: Նրանք ոչ միայն փորձանքը հեռու չվանեցին, այլ հենց իրենց մոտեցրին, նման [խայտառակությունների] այդ կաղմակերպիչներն ու հորինողները: Ամենից առաջ փորձանքն իր գլխին բերեց Վարդասը, ավելի ճիշտ՝ Վարդասից առաջ Թեոկտիստոսը, կանիկլիոսի պաշտոնը վարողը, կամ այն պատճառով, որ նա ջանում էր ամբողջությամբ հաճոյանալ [Վարդասին], կամ էլ, որովհետև [երկուսն էլ], լինելով խնամակալներ, չփորձեցին փակել նենգ խորհուրդների ճանապարհը: Դուցե և այն պատճառով, որ նրանցից մեկը ջանում էր շարիքի առաջն առնել, իսկ մյուսը, թեև նրան համամիտ չէր, բայց մեքենայություններով ձևացնում էր, թե ուզում է նույնսլես կանխած լինել, բայց իրականում ընթացք էր տալիս: Մենք մեր ժամանակներում հան-

դիպել էնք նման մարդկանց: Բոլոր դեպքերում նրանք իրենք իրենց գլխին փորձանքը բերեցին: Թեոկտիստոսը, ինչպես ասվեց, սրախող-խող արվեց, բացի այդ, նա ինչ գործ էլ նախաձեռնում էր, հաջողու-թյան չէր հասնում: Նա թեպետև բաղում անգամներ և բաղում բանակ-ների հրամանատար նշանակվեց, բազմաթիվ թշնամիների՝ դեմ արշա-վեց, ո՛չ ներկայումս, ո՛չ անցյալում և ոչ մի հաղթանակ չտարած, վերադարձավ, հակառակ իր բանակի՝ թշնամու նկատմամբ ունեցած թվական գերակշռության: Նա պարտություն էր կրում, բնաջնջման են-թարկում զորքերը, չգիտեմ պատճառը, կամ որովհետև զուրկ էր խե-լամտությունից ու ճարտար լեզվից, անփորձ՝ պատերազմներում սրխ-րանքներ գործելուն, կամ երբեկից չէր ուսումնասիրել ռազմական զոր-ծը, գուցե և ավելի լուրջ, մեզ համար անիմանալի պատճառով, քան են դրանք, որոնք թվարկեցինք: Մի անգամ, երբ արեգակի երկու խա-վարում տեղի ունեցավ, նրան զորավար նշանակեցին և աբաղգների դեմ ուղարկեցին¹², սակայն նա չարաչար աստծո պատժին արժանա-ցավ. նրա ղինվորների մի մասը նավաբեկության հանդիպելով խոր-տակվեց, իսկ մյուսը, թեև ցամաքով գնաց, նրանց դժբախտության հաղորդակից դարձավ: Բանակն ահա այդ ձևով կորստյան մատնվեց: Շատ չանցած նա ավելի հանդուգն կերպով դիմեց պատերազմի, բայց ավելի քան չորս բյուր զինվոր կորցրեց: Այնուհետև, արշավելով Կրե-տեի արաբների դեմ, ցանկանալով գլուխը պրծացնել, փախուստի դի-մեց, իր զինվորներից շատերին լքելով տեղում, և դառն ու դատարկ վերադարձավ: Ահա նրա անցյալի գործունեության մասին: [40] Իսկ այժմ մի քանի պերճախոս նշաններ՝ գիսավոր աստղերի երևալը, ե-րադները, կանխագուշակում էին Վարդասի գլխին գալիք փորձանքնե-րի մասին, բայց կատարվելիքը ինքն իրեն չէր լինելու, ոչ էլ անբա-ցատրելի բերմամբ, այլ ինչ-որ նախախնամությամբ նրա, ով չի կա-մենում մահը մեղավորի, այլ նրա դարձը¹³: Երազում նա տեսավ, որ ինքը Միքայելի հետ համաժողովրդական տոնախմբության ժամանակ թափորով գնում է դեպի աստվածային տաճարը, որի անունը Սոփիա է: Երբ հասան և տաճարի մեջտեղում եղան, երևացին հրեշտակի ար-տաքինով, ինչ-որ երկու՝ սպիտակ զգեստներ հագածներ: Երբ Միքայելն ու Վարդասը ավելի առաջ գնացին, մի բան միայն տեսան՝ գահի վրա բազմած մի ծերունու (նրանք ենթադրեցին, թե նա գերագույն առաք-յալ Պետրոսն է), նրա ոտքերի առաջ թավալ եկած Իգնատիոսին, որը պաղատում էր նրան՝ ականատես լինել իրեն շարժարած մարդկանց պատժի ենթարկվելուն: [Ծերունին] կարծես [Իգնատիոսին] կարեկ-

ցելով, ասաց, թե շուտով այդ բանը կտեսնի: Նա պետերից մեկին (Վարդասի աչքին նրանք երկու հոգի երևացին՝ ոսկեթել հանդերձներ հագած) մի փոքր դաշույն տալով, ասաց. «Գնա՛ տաճարի ձախ կողմը և այս դաշույնով կտոր-կտոր արա աստծո ցասումը գրգռողին»: Նա ալդպես բնութագրեց կետորին, «իսկ մյուսին՝ անառակ որդուն» (նա ալդպես անվանեց կայսեր)՝ «տար աչ կողմը և ասա, թե նա արժանանում է նույն դատաստանին»: Երազը դրանով վերջացավ: Բայց դա երազ չէր, այլ իրականություն¹¹⁴: /41/ Առայժմ նա Միքայելի հետ համայն զորքը նախապատրաստեց ընդդեմ Կրետեի [արաբների] և այդ առթիվ ջահերով գնաց մեր ամենասուրբ տիրուհու՝ աստվածածնի Հոգեգոյ կոչվող տաճարը՝ հրաժեշտ տալու: Երբ նա մոտեցավ սրբություն սրբոցին, հանկարծ իր ուսերի վրայից քղամիդր սահեց, և նա զգաց, որ նորանոր փորձություններ են սպասվում: Քաղաքից դուրս գալու որոշված ժամանակից մեկ օր առաջ, կամ իր նախածեոնությամբ, կամ էլ կատարվելիքից մղված, նա հավաքեց իր ընկերներին և, միասին սեղան նստելուց հետո, հորդորեց նաև, հիշել իր տածած բարեկամությունը և, կարծես մահամերձ լինելը, նրանց լեզատներ¹¹⁵ նվիրեց: Պետք էր սրանց վերջակետ դրվել: Ահա շարժվելով դեպի Կրետե, նրանք ափ ելան Թրակեսիոն բանակաթեմի Կեպոյ կոչվող վայրը, իսկ ծառաները, նրանցից սուաջ տեղ հասնելով, ջանասիրությամբ ու փութով վրաններն էին խփում: Ահա այստեղ, կամ նախախնամությամբ, կամ էլ անգիտությամբ, Միքայելի վրանը խփում են դաշտում, տափարակ վայրում, իսկ կեսարի վրանը՝ բլրի վրա, շրջապատի վրա գերիշխող տեղում: Միքայելի մարդիկ այդ բանը երկնքից իջած պարզև, անակնկալ բարեդիպություն համարելով, սկսեցին բացեիբաց ամբաստանել կեսարին, դատապարտել արարքը և [կեսարի] դեմ դավեր նյութել: Բայց նրանց ընկճում էր և ծրագիրը կատարելու գործում իրենց անվճռականությամբ լցնում կեսարի գերակշռող ուժը. սխուրի դոմեստիկոս Անտիգոնոսը, լինելով նրա որդին, կեսարին էր ենթարկվում ու հետևում և ոչ կայսեր, նմանապես և մյուս զորավարները, դրոմոսի լոգոթետը, անունը Սմբատ¹¹⁶, որ լինելով [կեսարի] փեսան՝ նրա դստեր ամուսինը, ստիպված էր անվերապահորեն նրան համախոհ լինել: Սակայն [կեսարի հակառակորդները] այդուհանդերձ կարողացան նրան թաքուն իրենց կողմը քաշել, և աներոջ սպանությունը ավելի շուտ նա գլուխ բերեց: Երբ վճիռը կայացվեց, որոգայթը լարվեց, գործն ի կատար ածողները պատրաստ էին, ազդանշանը տալու նախապատրաստվեց հենց Սմբատը և ոչ այլ ոք: Սմբատը, զորաշարքից

դուրս դալով. սկսեց հրամանատարների զեկուցագրերի ընթերցումը և տվեց ազդանշանը: Դա իր դեմքը խաչակնքելն էր: Սակայն գործը հապաղում էր, մարդիկ անվճռականություն էին հանդես բերում, քանզի կեսարի հետերիան առկա էր, իրենց դեմառդեմ կանգնած: Միքայելը վախենալով, թե կբացահայտվի, և դաշույնի հարվածը ինքը կստանա, վստահելի մեկի միջոցով սրտապնդում, գոտեպնդում էր իր մարդկանց՝ խոստումներով ու պատիվներ ուխտելով: Կեսարը վտանգից զերծ կմնար, կիուսափեր մահից, քանի որ [իր ֆակառակորդները] վախից սառել էին ու վհատվել: Բայց Միքայելը ապոկրիսիարիոսի¹¹⁷ միջոցով հայտնեց Վասիլին¹¹⁸ (սա պարակիմոմենոս էր)¹¹⁹ դրության ծալրաստիճան վտանգավոր լինելու մասին, իր կյանքին սպառնացող վտանգի մասին և նրան դրդեց կեսարի սպանության գործը գլուխ բերել: Վասիլը, դրության հասու լինելով, կայսեր կյանքին սպառնացող վտանգից սարսափած, համոզում է [դավադիրներին] արիանալ, դիմելով նրանց «ո՛վ քաջեր ու հոգով խիզախներ» կոչով, նրանց հանկարծակի թևավորեց և առաջ մղեց դեպի պայքար: Վարդասը, տեսնելով նրանց սրերը մերկացրած, ցնցվեց, իմացավ, որ ուզում են իրեն սպանել: Նա իրեն կալսեր ոտքերին գցեց: Բայց վիճակված չէր մահից խուսափել: Նրան իսկույն քաշում են այնտեղից և սրախողխող անում ինդիկտիոնի տասնչորսերորդ տարվա¹²⁰ ապրիլ ամսի քսանմեկին: Ապա, կտրելով նրա սեռական օրգանները, կախում են նիզակի ծալրից՝ ի ցույց բուլորի և տոնում իրենց հաղթանակը: Դեպքի առթիվ մեծ աղմուկ բարձրացավ, տակնուվրայություններ եղան¹²¹: Տեսնելու էր և Միքայելին, ինչպես նա քիչ էր մնացել զոհ դառնար: Վիգլալի դրունգարը (նա Կոստանդինն էր)¹²² միջամտելով ցրեց ամբոխը, կեոցե գոչեց ի պատիվ [Միքայելի] և օգտագործեց զինված ուժերը ապստամբների դեմ: Ահա Վարդասն այդ ձևով մահկանացուն կնքեց, իսկ կայսեր՝ Բյուզանդիոն վերադառնալու պատճառով Կրիտեի դեմ պատրաստված բանակը ցրվեց:

42. Վարդասը դեպքից երկու-երեք օր առաջ [իր սպանությանը] կանխագուշակող մի այլ նշանի էլ հասու եղավ: Թեոդորան, ի վերուստ կամ որևէ մեկից տեղեկանալով կատարվելիքի մասին, նրան, կարծես հանելուկ լինելով, մի շատ գեղեցիկ, ոսկե կաքավներով զարդարված հանդերձ ուղարկեց, որը սակայն Վարդասի վրա շատ կարճ եկավ: Այն, որ նրա վրա կաքավներ էին գործված և ոչ այլ թռչուններ, ապա և նրա կարճությունը գուշակում էին, որ [Վարդասը] շատ շուտով դավադրության զոհ է դառնալու:

43. Ինչևիցե՝ Կայսրն ահա վերադարձավ, և քանի որ ինքը զավակ չուներ, Վասիլին որդեգրեց և նրան շնորհեց մագիստրոսի պատվաստիճանը։ Բայց որովհետև ժամանակը գնում էր, իսկ Միքայելը պետության ղեկը վարելու ընդունակություններ հանդես չէր բերում, հենց ինքը գիտակցում էր իր անկարողությունը, բացի այդ, իր ականջին լուրեր էին հասնում, որ հռոմեական պետությունը իր ապաշնորհ կառավարման պատճառով, սենատը ապստամբություն ու խռովություն է նախապատրաստում, շատ ցանկալի թագր նա դնում է [Վասիլի] գլխին և հոգեգալստյան օրը՝ ինդիկսիոնի տասնչորսերորդ տարվա մայիսամսի քսանվեցին աստծո իմաստության անունը կրող մեծ եկեղեցում¹²³ նրան կայսր է հռչակում ու հայտարարում։ Թե ով էր այս Վասիլը, որտեղից նա եկավ, ինչպես նրա մասին կայսրն իմացավ, կասվի իր՝ Վասիլի պատմության մեջ։ Իսկ այժմ, արժանանալով կայսերական փառքին, նա իր ձեռքն առավ թագավորության սանձերը, բայց հեռու մնաց ամեն օր տեղի ունեցող մրցումներից ու ձիարշավներից, ամենապիղծ սուտ պատրիարք Գրյուլոսի խայտառակություններից, որոնց սակայն անտեղի մասնակից էր դառնում Միքայելը։ /44/ Բոլորն ասում են, թե լավից էլ, վատից էլ հագենալ կա, փորձը դրա ճշմարիտ վկան է։ Իսկ այն ժամանակվա տիրակալ Միքայելը, ինչպես պատմում են, ոչ ձիարշավներից, ոչ հարբեցողությունից և մյուս խայտառակություններից հագենալ չուներ։ Վասիլը փորձում էր արգելել, Միքայելին դրանցից հեռու պահել՝ մեկ հորդոր կարդալով, մեկ ասելով, թե նա իր նկատմամբ քաղաքացիների ատելությունն է գրգռում, հոգևորականների նըղովքները, որ բացառված չէ, որ սենատը իր դեմ ապստամբություն բարձրացնի։ Վասիլը կարծես նկարիչ լիներ, պատկերում էր նրան [ամեն ինչը], բայց և այնպես ոչնչի չհասավ, [ընդհակառակը] նրա թշնամությունը շահեց։ Որդեգիրը ոչ թե բարեկամ, այլ թշնամի ու ատելի համարվեց։ Այդ էր պատճառը, որ Միքայելը շատ շանցած մի ուրիշի էլ, որն այն ժամանակ կայսերական դրոմոնի թիավարն էր (նա Վասիլիկինոս էր կոչվում, հյուպարքոսի պաշտոնը երկրորդ անգամ ստացած այն Կապնոգենեսի եղբայրը), մեջտեղ բերելով, հագցրեց ծիրանին, դլխին թագ դրեց, թագավորական կոշիկներ հագցրեց և ձեռքից բռնած՝ բերեց սենատ և սենատորներին ասաց. «Ո՛վ այրեր, ես պետք է հենց սկզբից սրան այս հրաշալի զարդերին արժանացնեի։

նախ իր արտաքինն է կոչում իշխանության,
ապա և թագը կարծես գլխի հետ մի մարմին է,
նրա ամեն ինչը համապատասխանում է այդ պատվին,

և ինչքան ավելի նպատակահարմար է սրան դարձնեմ կայսր, քան թե Վասիլին: Ես զղջում եմ, որ Վասիլին եմ կայսր դարձրել: Սա եղավ նրա տապալման սկիզբը: Այս խոսքերի վրա բոլորն ապշեցին, քար կտրեցին, տեսան, թե ինչպես առասպելական գիգանտների պես ամեն օր թագավորներ են բուսնում: Այսուհետև [Միքայելի] դեպի Վասիլն ունեցած ատելությունը գնալով խորացավ, այն կրակից էլ ավելի սաստիկ դարձավ, դրա կաշանն ու պատճառը Վասիլի՝ իրենց լպիրշությունների մասնակից չդառնալն էր, նրանց խայտառակություններին չհետևելը: Միքայելը չափը չունեցող հարբեցողությունից այն աստիճան էր հիմարացել, որ հարբածության պահին սարսափելի, ավելի քան սարսափելի հրամաններ էր արձակում: Նա կարգադրում էր մեկի ականջները կտրել, մի ուրիշի՝ քիթը, երրորդի՝ գլուխը: Եթե չլինեին գթացող մարդիկ, որոնք անտեսում էին հրամանները և նրանց ի կատար ածելը հետաձգում, հավատացած լինելով, որ Միքայելը կզղջա, հրամանը չեղյալ կհայտարարի, ինչպես որ իրականում լինում էլ էր, ապա բոլոր նրա մերձավորներն ու հավատարիմ մարդիկ ոչնչանալու էին: Քիչ էր մնացել Վասիլն էլ նրանց հետ ոչնչանար, բազմիցս դառնալով նրա սանձարձակ հարբեցողության խաղալիքը: Վասիլը համբերում էր ու սպասում, ենթադրելով, որ նա խելքի կգա: Բայց դա լինելու բան չէր, քանդի անհնարին է, ինչպես էլ արվի, կառքի՝ հենց սկզբից ծովածանիվին տալ նախնական ուղիղությունը: Այսպիսով, ահա Միքայելը Վասիլի դեմ էլ ավելի մեծ դավեր էր նյութում: Նրա միտքն այն էր, որ որսի ժամանակ իր թիկնապահներից մեկը նիզակը փոխանակ գազանի, Վասիլի վրա արձակի այն: Բայց կարգադրությունն ստացողը որսի ճանապարհին այդ մասին Վասիլին տեղյակ պահեց: Ճիշտ է, հրամանն ստացողը նիզակն արձակեց, բայց վրիպեց, որով մահվան մոտիկ գտնվող Վասիլը փրկվեց մահին կոխած աստծո կողմից¹²⁴: Երբ կատարվածը բոլորին պարզ ու հայտնի դարձավ, սրվեց Միքայելի դեմ ուղղված դաշույնը: Որպեսզի Վասիլն էլ փոքր առաջ սրախողխող արված կեսարի բախտին չարժանանա, իսկ նրանից առաջ՝ Թեոկտիստոսի, կամ սենատորների վճռով, կամ էլ Վասիլի հանդեպ սիրալիր տրամադրվածների (նրանց ևս մահ էր սպառնում), Միքայելը վեց հազար երեք հարյուր յոթանասունվեց թվին, ինդիկտիոնի առաջին տարվա¹²⁵ սեպտեմբեր ամսի քսանչորսին, գիշերվա երրորդ ժամին, մեծ վկա Մամասի պալատում կայսերական սենեկապանների կողմից սրի է քաշվում¹²⁶: Նա իր մոր՝ Թեոդորայի հետ թագավորեց տասնչորս տարի,

միահեծան՝ տասնմեկ, իսկ վերջում, Վասիլի հետ՝ մեկ տարի և երեք ամիս:

45. Միքայելի բեմական ու թատերական նախասիրությունների կողքին այդուհանդերձ պետք է հիշել և նրա գովասանքի արժանի գործերը: Դրվատանքի արժանի են աստծո իմաստության հռչակավոր տաճարին նրա նվիրաբերած, ժրաջանորեն ու ջերմեռանդությամբ պատրաստված ընծաները: Քանզի հին և սրբազան, երբևիցե տաճարների համար արվեստագործած ասեսներից և ոչ մեկը իր մեծությամբ չի կարող համեմատության մեջ դրվել [նրա նվիրածի հետ], եղածների և ոչ մեկի շքեղությունն ու գեղեցկությունը չէր երևում, քանզի ամեն գեղեցիկն ու թանկագինը այդ [ասեսի] վրա էր ի մի հավաքվել: Բաժակն էլ այդ ասեսին շատ էր հարիր: Պետք է հիշատակել և այդ տաճարի լուսավորության համար պատրաստված ջահը, որ պոլիկանդեյոն¹²⁷ են անվանում: Այն ոչնչով չէր զիջում հիշյալներին, նա ևս ամբողջությամբ ոսկուց էր՝ վաթսուն լիտր ծանրությամբ: Սա ևս եղած [ջահերից] շատ էր տարբերվում, և մարդիկ ջահերի մեջ առաջնությունն ու պատիվը սրան են տալիս:

Գ Ի Ր Ք Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

ԵՐԱՆԵԼԻ ՎԱՍԻԼ ԿԱՅՍԵՐ ԿՅԱՆՔԻ ԵՎ ԴՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ², ՈՐ ՆՐԱ ԹՈՈ՝ ԿԱՄՍՎՆ ԱՍՏԾՈ ՀՌՈՄԱՅԵՑԻՆԵՐԻ ԿԱՅՍՐ ԿՈՍՏԱՆԳԻՆԸ՝ ԶԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՄԲ ԲԱՂԵՅ ԶԱՆԱԶԱՆ ՇԱՐԱԳՐԱՆՔՆԵՐԻՑ ԵՎ ՎՍԱՀԵՑ ԳՐԶԻՆ

1. Ես մեծ ցանկություն և մղում ունեի պատմության հավերժական և անմա՝ բերանի օգնությամբ ամենակարևոր դեպքերի փորձն ու իմացությունը հաղորդել, մտադիր էի, ինչ էլ լինի, գրի առնել Հռոմեական կայսրության Բյուզանդիոնի ժամանակաշրջանի կայսրերի, նըրանց ենթակա իշխանավորների, զորավարների և ենթազորավարների՝ յուրաքանչյուրի կատարած ամենակարևոր գործերը: Բայց դա գլուխ բերելու համար երկար ժամանակ, մեծ աշխատանք էր պետք, ապա և բազում գրքերի առկայություն, պետական գործերից որոշ դադար, մի բան, որից մենք զուրկ էինք: Այդ իսկ պատճառով ես ստիպված գտա մի երկրորդ ելք, այն է՝ սկզբից մինչև վերջ շարադրել մեկ կայսեր կյանքն ու ամբողջ գործունեությունը, կայսր, որ կայսերական իշխա-